

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studium humanitní vzdělanosti – Filosofický modul

Adéla Kubešová

**Morálnost sebevraždy
aneb život a smrt na miskách vah**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Aleš Novák, Ph.D.

Praha 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne: 23. 6. 2023

Adéla Kubešová

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala docentu Aleši Novákovi, který mi byl neuvěřitelnou oporou. Děkuji mu za to, že mi umožnil psát práci na toto velmi tabuizované téma, za velké pochopení s mojí situací, která mě během psaní doprovázela, a v neposlední řadě za všechna setkání v nezapomenutelných seminářích a přednáškách, které mi velmi pomohly ve zpracování jednotlivých filosofický pohledů na sebevraždu.

Abstrakt

Tato bakalářské práce se zabývá otázkou morálnosti sebevraždy. Začátek práce se věnuje definici a dělení sebevražd, a tím se práce vymezuje na tzv. bilanční sebevraždy (sebevraždy jakožto vědomé promyšlené činy). Snaží se vyjasnit pojmy morálka či morální. Předkládá různé pohledy na smrt a rozebírá důvody pro i proti sebevraždě. Přibližuje několik filosofických hledisek na sebevraždu (Camus, Kant, Hume, Schopenhauer, Nietzsche). Vychází z předpokladu, že člověk věří, že sebevražda zlepší jeho realitu. Cílem práce je tedy nalézt odpověď na otázku, zda lze morálně odsoudit člověka za spáchání sebevraždy. Dochází k závěru, že to nelze, neboť někteří lidé zkrátka ještě nevidí tu nesmyslnost sebevražedného činu. Za tuto slepotu člověka nelze odsoudit.

Klíčová slova: etika, sebevražda, smrt, svoboda, víra

Abstract

The thesis deals with the problem of morality of suicide. The first part of the thesis is focused on definition and division of suicides, thus it delimits to so-called balance-sheet suicides (suicides as conscious thoughtful actions). It seeks to clarify the notions of morality or moral. It draws together different views of death and analyses reasons for and against committing suicide. It introduces to the several philosophic viewpoints on suicide (Camus, Kant, Hume, Schopenhauer, Nietzsche). It is based on assumption that one believes that a suicide will enhance his reality. The aim of the thesis is to find the answer to the question: can we condemn anybody for committing suicide? It concludes that we cannot because some people simply do not yet see the senselessness of the suicidal act. One cannot be condemned for this blindness.

Key words: ethics, suicide, death, freedom, belief

Obsah

1	Úvod	6
2	Definice pojmu sebevražda	10
2.1	Typy sebevražd	11
2.2	Marné hledání kořenů problému pomocí exaktních věd.....	13
2.3	Společný znak všech sebevražd	15
3	Definice morálky	19
3.1	Rovina společného mravu	20
3.2	Individuální morálka	21
3.3	Hledání nejlepšího.....	22
4	Albert Camus.....	23
4.1	Absurdno a sebevražda	23
4.2	Mýtus o Sisyfovi a revolta	25
5	Immanuel Kant	28
5.1	Kantovo pojetí smrti.....	28
5.2	Kategorický imperativ.....	28
5.3	Sebevražda a morální imperativ.....	30
6	David Hume.....	33
6.1	Humeovo pojetí smrti.....	33
6.2	Humeovo vyvrácení 3 argumentů proti sebevraždě.....	33
6.2.1	Provinění proti Bohu a přírodě	34
6.2.2	Provinění vůči společnosti.....	35
6.2.3	Provinění vůči sobě	36
7	Arthur Schopenhauer.....	37
7.1	Schopenhauerovo pojetí smrti.....	37
7.2	Nesmyslnost sebevraždy	39
7.3	Schopenhauerova definice sebevraha a existenciální prožitek	40

8	Friedrich Nietzsche.....	42
8.1	Nietzscheho pojetí smrti.....	42
8.2	Sebevražda jako akt svobody	44
8.3	Nietzscheho filosoficko-existencialistický pohled na sebevraždu.....	45
9	Krátké shrnutí	47
10	Misky vah morálního posuzování	51
10.1	Rozum vs. cit.....	51
10.2	Plusy a mínusy v pojetí rozumu a citu	54
10.3	Lze tedy sebevraždu odsoudit?	59
11	Závěr.....	61
12	Seznam použitých zdrojů	63

1 Úvod

Smrt je pro většinu lidí synonymem utrpení a tragédie. I když je smrt všudypřítomná, snažíme se předstírat, že se nás netýká. Snažíme se jí ignorovat do posledního okamžiku, než jsme přinuceni jí čelit. Ne už jako pouhé zmínce ve zpravodajství nebo scéně ve filmu, ale jako bolestivé součásti naší reality. Uvědomíme si křehkost života i děsivou konečnost všeho živého. Nejsme zvyklí o smrti přemýšlet ani mluvit, a pokud se náhle ocitneme v její blízkosti, tak jen bezmocně sledujeme vlastní paralýzu. Pokud před tématem smrti máme tendenci utíkat, pak diskuze o sebevraždě je téměř tabu. Sebevražda je považována za hřích, selhání, zvrácenou touhu po smrti či zbabělý útěk od životních útrap.

Prvním impulzem pro sepsání této bakalářské práce na téma sebevraždy pro mne byl okamžik, kdy jsem zjistila, že člověk, který je mi velmi blízký vážně a dlouhodobě uvažuje o ukončení svého života. Upřímně musím přiznat, že mým hlavním cílem bylo zpočátku obhájit morálnost sebevraždy. Bylo pro mne nepřijatelné připustit možnost, že by milovaný blízký člověk, kterého považuji i za velmi inteligentního, mohl spáchat nemorální čin. Nemorálnost a iracionálnost sebevraždy zkrátka nebyly v souladu s mými přesvědčeními. Musela jsem si ale přiznat, že pro svou obhajobu nemám dostatek argumentů. Proč automaticky beru sebevraždu nejen jako přípustnou v rámci morálky, ale považuji ji také za něco, co není v rozporu s rozumným uvažováním? Neměla bych odlišný názor, pokud by se to týkalo někoho cizího, pokud by okolnosti byly jiné? Je sebevražda morální vždy nebo jen v některých případech? Nezbyvalo mi, než se seznámit s celou problematikou hlouběji.

Zmínka o sebevraždě vyvolává v lidech různé reakce. V naprosté většině případů je to snaha od tématu utéct, nebo vynést urychlený obecný negativní soud. Diskuzím na toto téma se vyhýbáme, protože v nás pouhé pomyšlení na smrt vyvolává strach – strach ze smrti, z konce života i z utrpení, které je se smrtí spojené.

Když ale musíme sebevraždě čelit, jako tomu bylo v mém případě, spustí se v hlavě nekonečný řetězec otázek: „Co převáží nad pudem sebezáchovy, když je život obecně považován za to nejcennější, co máme? Jak člověku se sebevražednými sklony ukázat jinou perspektivu a nasměrovat ho zpátky k životu? Je sebevražda vždy špatná, nebo na ní můžeme pohlížet i jako na něco dobrého? Pokud ano, za jakých podmínek? Je sebevražda opravdu negací života? Je smrt skutečně opakem života? Naprostá většina lidí chápe život jako něco pozitivního, zatímco smrt má pro ně negativní význam. Jde ale skutečně o protikladné pojmy? Jaký smysl vidí člověk ve své dobrovolně zvolené smrti? A jaký smysl pro něj

v daný moment má život? Má život vůbec nějaký smysl? A pokud ano, má ho i smrt? Můžeme vůbec pochopit smysl smrti, pokud neznáme smysl života? Můžeme nalézt něco, co mají všechny sebevraždy společné? Existuje nějaká univerzální prevence sebevražd, když se pokaždé liší vnější i vnitřní prostředí jedince? Pokud nám všem Listina lidských práv a svobod zaručuje právo na život, máme ale také právo na smrt?“. Otázek souvisejících se sebevraždou je nespočet, včetně třeba otázky asistované sebevraždy, nicméně hlavním cílem této práce je prozkoumat sebevraždu z pohledu morální filosofie.

V rámci svého zkoumání si nekladu ambice nalézt odpovědi na všechny výše uvedené otázky. Mým cílem je prozkoumat do hloubky příčiny sebevražedného chování a to, jaké motivy nasměrují člověka k záměru ukončit svůj život. Pokusím se najít dostatek podkladů pro zodpovězení otázky, zda je sebevražda morální, a pokud ano, za jakých podmínek. Jedním z dílčích úkolů, které jsem si vytyčila, je upřesnit význam termínů morálka a morální. Teprve následně totiž mohu zkoumat jednotlivé argumenty, které morálnost sebevraždy buď popírají, nebo ji obhajují.

Hlavním cílem mé bakalářské práce je nalézt odpověď na palčivou otázku, zda lze morálně odsoudit člověka za spáchání sebevraždy, a zároveň specifikovat, jakými argumenty mohu podpořit názor, že sebevražda není v rozporu s morálkou, a co naopak dokazuje, že jde o porušení principů morálního jednání. Mým úkolem bude také zmapování různých odůvodnění obou protichůdných názorů. Na základě toho teprve představím svůj vlastní postoj a závěry týkající se morálnosti sebevraždy.

První část mé bakalářské práce je věnována definicím a dělení sebevražd. Kromě toho, v čem se sebevraždy liší, zde také představuji sjednocující prvek, který souvisí s otázkou motivu sebevraždy. Dále jsem se zaměřila na vymezení termínu morální. Následují kapitoly, které představí názory a argumenty pěti významných filosofů. Řazení jednotlivých filosofických pohledů není chronologické, ale ani náhodné. Prvním v pořadí je Albert Camuse, který jako první označil sebevraždu za jediný opravdu závažný filosofický termín. Poté jsem zařadila Immanuela Kanta, jehož kategorický imperativ je dodnes jedním z hlavních opěrných bodů morálky. Následuje kapitola věnovaná Davidu Humeovi. Ten podrobil pečlivé kritice hlavní argumenty, které popírají morálnost sebevraždy a které jsou založené na tvrzeních, že sebevražda porušuje přírodní zákony, božský řád nebo povinnosti vůči společnosti i sobě samému. Filosofický pohled Humea, kladoucí důraz na přirozenost a cit, představuje protipól vůči Kantově morálce založené na rozumu. Arthur Schopenhauer

je jedním z těch filosofů, které výrazně ovlivnila východní filosofie, což mi umožňuje nastínit kontrast mezi argumenty souvisejícími s křesťanstvím a naopak těmi, jejichž základem je právě pohled východní filosofie (buddhismus, hinduismus). Pětici mnou vybraných filosofů pak uzavírá Friedrich Nietzsche. I ten byl výrazně ovlivněn buddhismem, nicméně po podrobnějším zkoumání zjistíme, že dospěl ke zcela odlišnému názoru na vůli k životu než Schopenhauer. Tolik tedy k důvodům, které mne přivedly k řazení vybraných filosofických pohledů.

V deváté části najdou čtenáři krátké shrnutí všech předložených názorů. Kromě toho se zde zamyslím i nad možnými nedostatky či problémy pro praktické využití představených filosofických teorií.

Poté již představím svůj pohled na celou problematiku morálnosti sebevraždy a seznámím čtenáře s mými závěry.

Důvody, proč se pokouším v práci sdílet i své osobní zkušenosti jsou prosté. Chci ukázat, že prozkoumání sebevraždy z pohledu morální filosofie může nejen výrazně změnit předem zaujaté stanovisko, ale může také pomoci překonat krizi díky změně perspektivy na klíčové hodnoty života. Odvaha neutéct od nepříjemného tématu smrti navíc vede k lepšímu poznání sebe sama a zkoumání morálnosti sebevraždy mne osobně dovedly k odhalení a přiznání si vlastních limitů, které ale nelze překonat, pokud si jich člověk není vědom. Tato omezení jsou z velké části založená na ignoranci propastného rozdílu mezi tím, čemu pouze věřím a co skutečně vím. I když své názory ohledně morálnosti sebevraždy podporuji argumenty známých filosofů, snažila jsem se nesklouznout do pouhé interpretace interpretací. Cílem této práce je sdílet s ostatními poznatky a odpovědi, ke kterým jsem sama dospěla nejen pomocí studia dostupných zdrojů, ale především pozorováním sebe sama. To mi umožňuje také demonstrovat, jak pozorování svého „vnitřního prostředí“, zkoumání procesu hodnocení jednotlivých aspektů vlastní reality a následné rozhodování může pomoci předcházet ukvapeným názorům. V neposlední řadě to také eliminuje neopodstatněné odsuzování druhých.

Žijeme v době, kdy se kupí v rámci společnosti jedna krize na druhou, čelíme nejisté budoucnosti, čím dál víc lidí se potýká s depresemi a počty sebevražd narůstají. I když je téma sebevraždy tíživé, pro spoustu lidí hrůzostrašné a depresivní, nesmíme ho ignorovat. Bohužel nejsme v naší společnosti zvyklí mluvit otevřeně o smrti. Snažíme se předstírat, že se nás smrt osobně netýká. Natožpak sebevražda, kdy si někdo chce zvolit smrt dobrovolně.

Touha po smrti je většinou vnímána jako něco nenormálního, iracionálního či zvráceného. Lidé, kteří o sebevraždě uvažují, pak často mají pocit viny a méněcennosti a stydí se o svých myšlenkách s někým promluvit. Ocitají se v izolaci a o to spíš podlehnou určitému tunelovému pohledu na své zoufalství. Proto je tak důležité mluvit o významu smrti, o vztahu k životu a hodnotách, které jim přisuzujeme. Hledat odpovědi až pod tlakem krizové situace svádí vždy k ukvapeným závěrům. Ve chvílích, které jsou pro nás emocionálně vypjaté, bývá naše vnímání zkreslené a schopnost myslet v širších souvislostech je značně snížena. V tom tkví nebezpečí tabuizování tématu sebevraždy. V neposlední řadě je tedy cílem mé bakalářské práce přispět k častějšímu otvírání diskuzí na téma sebevražd a případně přispět i v diskuzi o významu filosofie jako takové.

Práce je určena primárně těm, kteří sebevraždě musí čelit. Ať už v případech, kdy o ní sami uvažují, či ji zvažuje někdo z jejich okolí. Přínosem však může být i pro lidi, kteří jsou přesvědčeni o tom, že mají v problematice morálnosti sebevraždy jasno. Je určena lidem, kteří si stejně jako já kladou otázky ohledně smyslu života a smrti, kteří se snaží vyrovnat s absurditou světa nebo propadají pesimistickému pohledu na svou existenci.

2 Definice pojmu sebevražda

Při studování různých publikací a zdrojů věnovaných tématu sebevraždy se člověk setká s celou řadou definic sepsaných jak filosofy, tak vědeckými autoritami z různých oborů. Navíc se pohled na sebevraždu mění na základě nových výzkumů a poznatků. Některé starší definice tak spojují sebevraždu s duševními nemocemi, jiné na ní pohlíží jako na sociologický či psychosociální jev.

Je zřejmé, že sebevraždu nemůžeme definovat pouze jako čin, kdy si jedinec sám vědomě přivodí předčasnou smrt. To bychom museli za sebevrahy považovat i lidi, kteří vědomě dělají nějakou činnost, o které ví, že může mít za následek smrt, ať už jde např. o rizikové adrenalinové sporty nebo třeba kouření. Další z otázek může být i to, zda za sebevraždu budeme považovat i čin, kdy se člověk pro ukončení svého života vědomě rozhodne, ale samotný čin je vykonán někým jiným, jako je tomu při asistované sebevraždě.

Ne všechny sebevraždy nakonec skutečně vyústí ve smrt. Stačí tedy jen formulovat sebevraždu na základě záměru ukončit svůj život? Jak budeme nahlížet třeba na vojáka, který záměrně ukončí svůj život tím, že svým tělem zalehne granát, který by jinak zabil někoho jiného? Kdy vědomá volba vlastní smrti předejde ohrožení něčeho, co má pro člověka v daný okamžik větší hodnotu než vlastní život. Jak zohledníme v definování sebevraždy záměr činu nebo třeba okolnosti, kdy je člověk nucen k sebevraždě jako v případě Sokrata?

Vzhledem ke všem pokládaným otázkám je úkol definovat sebevraždu těžší, než by se na první pohled mohlo zdát.

WHO v roce 1968 přijala pro sebevraždu tuto definici: „*Sebevražedný čin je útok proti vlastní osobě s různým stupněm úmyslu zemřít. Sebevražda je sebezničující čin s fatálním výsledkem.*“¹

Toto jsou další příklady definic, které ve své knize Dějiny sebevražd uvádí Martin Monestier:

Dle Durkheima je sebevražda „*činem člověka, jenž si sáhne na život ve stavu pomatenosti*“.²

¹ MONESTIER, Martin. *Dějiny sebevražd*, str. 14.

² DURKHEIM, Émile., 1897 cit. podle MONESTIER, Martin. *Dějiny sebevražd*, str. 14.

Halbachova definice zní takto: „*Jako sebevraždu označujeme smrt, která je přímo či individuálně důsledkem pozitivního či negativního činu spáchaného samotnou obětí, jež přitom ví, že důsledkem tohoto činu bude smrt.*“³

Takto odlišuje sebevraždu od sebezabití Tomáš Garrigue Masaryk⁴: „*V širším slova smyslu rozumí se jí nepřirozený způsob smrti, jenž byl přivezen neúmyslným vsahováním člověka v životní proces, ať kladným, činným vlastním jednáním, nebo záporným, trpným chováním k nebezpečím života. V tomto smyslu je např. sebevrahem ten, kdo nemravný nebo nemoudrý život nalezne předčasnou smrt. [...] V užším a vlastním smyslu je naproti tomu jenom ten sebevrahem, kdo učiní svému životu konec úmyslně a vědom, kdo si smrti takové přeje a je si jist, že si svým jednáním nebo opomenutím smrt přihodí.*“⁵

2.1 Typy sebevražd

Pokusy rozdělit sebevraždy do různých kategorií probíhají stovky let. Marzio Barbagli ve své knize *Farewell to the World: A History of Suicide* uvádí, že první typologie sebevražd můžeme nalézt již ve 13. století: „*The first typologies were put forward by specialists who analysed regulations and their infringement, namely by theologians and jurists. Henry de Bracton, an eminent thirteenth-century English jurist, identified three categories of people who took their life: suspected criminals, the depressed, and madmen and imbeciles.*“⁶

Poměrně velkou pozornost věnuje Barbagli i teorii francouzského sociologa Emile Durkheima, který rozdělil sebevražedné činy do čtyř kategorií podle míry sociální integrace a regulace:

- **Egoistická sebevražda:** má individuální motivaci, kdy se jedinec od společnosti izoluje, protože vazby s ostatními lidmi jsou oslabené, stejně jako jeho spojení s životem. Tento druh sebevraždy je typický pro moderní společnost, kdy je člověk vystaven přehnanému individualismu.

³ HALBACH, 1930 cit. podle MONESTIER, Martin. *Dějiny sebevražd*, str. 14.

⁴ Masaryka a jeho pohled na sebevraždu v této práci dále podrobněji nerozebírám z důvodu toho, že Masaryka považuji spíše za sociologa a jeho filosofie shledávám jako moderní. Proto se moc nehodí mezi rozebírané filosofy.

⁵ GARRIGUE MASARYK, Tomáš. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*, str. 2.

⁶ BARBAGLI, Marzio. *Farewell to the World: A History of Suicide*, str. 5.

- **Altruistická:** je zapříčiněna ohledem na druhé. Integrace je příliš silná, jedinec je silně podřízen skupině a spáchá sebevraždu, ne proto, že to považuje za své právo, ale za svou povinnost. Obětuje se.
- **Fatalistická:** sociální regulace, které vymezují naše práva a povinnosti, jsou příliš silné. Tento druh sebevraždy je reakcí jedince na prostředí, kterému nemůže vzdorovat, které ho svazuje a dusí. Příkladem může být otrok, který se chce smrtí vysvobodit, nebo člověk žijící v totalitním režimu, který na neúnosné regulace chce svou smrtí upozornit (Jan Palach)
- **Anomická:** zapříčiněna dezorientací ve společnosti v důsledku anomie, kdy jsou regulace ve společnosti nedostatečně silné. Jedinec pak má pocit, že nic nemá smysl a společenské hodnoty nemají váhu. I tento druh sebevražd je typický pro současnou dobu.⁷

Jiné klasifikace sebevražd zohledňují vnitřní motivace člověka a snaží se identifikovat podobnosti a rozdíly. K odlišnému dělení sebevražd můžeme přistoupit, pokud budeme hledat příčiny sebevražd v souvislosti s ideologiemi, emocemi či psychickými či fyzickými nemocemi.

Za jeden z nejdůležitějších faktorů, které člověka vnitřně formují, je považován vliv kultury, která ovlivňuje naše názory, přesvědčení, normy i to, čemu dáváme ve svém životě význam. Vliv kultur se mění v průběhu historických období, rozdílnosti najdeme obecně mezi Východem a Západem, ale i mezi jednotlivými státy. Kniha *Farewell to the World* je příkladem toho, jak lze hledat nejružnější znaky sebevražd v různých kulturách a historických obdobích s ohledem na odlišnosti mezi sociálními skupinami, mezi muži a ženami, věkovými kategoriemi, svobodnými i těmi, kteří žijí v manželství, mezi různými náboženstvími, mezi imigranty i původními obyvateli, atd. Nutí nás to uvědomit si provázanost lidského života s okolím, neustálý vývoj lidské společnosti i to, jak náš individuální vnitřní svět zrcadlí zkušenosti našich předků i naše vlastní zkušenosti. Jak naše vnitřní rozpoložení stojí na základech zděděné paměti i na všem, co prožíváme každý den, od narození až po přítomný okamžik. Zjednodušeně bychom pak mohli říct, že z této paměti pak vyplývají i tendence našeho chování a jednání, které je zacíleno vždy ve vztahu k okolí i ve vztahu k nám samotným. Při každém rozhodování o tom, jak budu jednat, pak vyvstávají dvě otázky – pro čím dobro a proti komu to vykonám. Bagbagli pak dělí sebevraždy s ohledem

⁷ Tamtéž, str. 2.

na toto dvě osy: sebevražda altruistická (pro dobro ostatních) vs. egoistická (pro své vlastní dobro) a sebevražda agresivní (proti sobě) vs. jako zbraň (proti někomu jinému).

- altruistická – pro dobro ostatních
- egoistická – pro své vlastní dobro
- agresivní – proti sobě
- jako zbraň – proti někomu jinému⁸

Toto dělení motivace sebevraždy považuji pro mou práci za nejvýstižnější, i když zde ještě musím zmínit poslední způsob dělení, který je důležitý pro vymezení zaměření mé práce.

Klasické dělení sebevražd: bilanční, impulzivní a demonstrační

- Bilanční sebevražda je podle některých názorů jediná „pravá“ sebevražda. Člověk k ní dospěje na základě bilancování pro a proti své existence.
- Impulzivní sebevraždu spáchá člověk pod vlivem krátkodobého silného impulsu (úmrtí někoho blízkého, finanční krach, atd.
- Demonstrační sebevražda je považována za volání o pomoc. Člověk nejedná s úmyslem zabít se, ale pouze chce připoutat pozornost okolí.

V rámci své práce se chci zabývat výlučně jen bilanční sebevraždou, kdy člověk vědomě zvažuje PRO a PROTI sebevraždě, dává na misky vah veškeré jemu dostupné informace, racionálně posuzuje své možnosti a nejedná na základě jednoho silného impulsu, který má tendenci misky vah extrémně vychýlit, jako např. v situaci, kdy je člověk pod neúnosně silným tlakem či pod vlivem drog, či rozbouřených hormonů. Vyloučím tak situace, kdy se člověk rozhoduje zkratkovitě a kdy je vnitřním či vnějším prostředím natlačen do rozhodnutí extrémně rychle a nemá šanci vědomě vyhodnotit relevantní klíčové informace.

2.2 Marné hledání kořenů problému pomocí exaktních věd

Sebevraždu považujeme v naší kultuře za problém. Abychom ale jakýkoli problém mohli vyřešit, musíme ho podrobně prozkoumat, nikoli se od něj odvrátit a utéct. Musíme odhalit příčiny, vyhodnotit možná řešení a rozhodnout se pro další postup. Každý problém si můžeme představit jako překážku na naší cestě životem, a abychom mohli udělat další

⁸ Tamtéž, str. 301.

krok, musíme vyhodnotit nejen detailní znaky samotného problému, ale seznámit se i s okolním terénem – s tím, co je s problematikou spojené.

Nikdo nepochybuje o tom, že téma sebevraždy je velmi komplexní. Můžeme zkoumat jednotlivé znaky sebevraždy z různých perspektiv, jejich vzájemné propojení a souvislosti s relevantními oblastmi života, můžeme se zabývat jednotlivými příčinami, způsoby provedení, rozdíly mezi lokalitami a kulturami v rámci různých období historie a seznamovat s názory odborníků z oblasti medicíny, sociologie či psychologie. Je zřejmé, že existuje nezměrné množství okruhů, které vyjadřují vztah k sebevraždě, a s tím souvisí i téměř nevyčerpatelné množství otázek, které si můžeme klást.

Při procházení různých zdrojů informací týkajících se sebevraždy si člověk uvědomí, do jak neznámého terénu se vydal. Naráží na šokující informace ze statistik, seznamuje se s pro něj absurdními zvyky či přesvědčeními v různých kulturách, žasne nad tím, kolik způsobů je člověk schopen vynalézt, aby se sprovodil ze světa. Občas se tak ztrácí v záplavě dat, která však nijak nepomáhají pochopit do hloubky zdroj síly, která vypne pud sebezáchovy a člověk zatouží po smrti.

Je logické, že se sociologové, psychologové, historici, antropologové i vědci z dalších oborů snaží pomocí statistik podložit své závěry o vztahu sebevraždy ke společenským, ekonomickým i politickým vlivům, ke genetickým predispozicím, k lokalitám, podnebí či ke vztahu k náboženství. Nicméně žádná čísla v tabulkách, žádná exaktně vyjádřená příčina, teorie, definice nebo nové kategorie nám neobjasní podstatu sebevražd. Opravdový lék na sebevražednost dle mého názoru nenajdeme tak, že budeme hledat jen na omezené úrovni společenských vztahů či jiných vnějších vlivů.

Osobně jsem přesvědčená, že cestou ven z tohoto problému je pravý opak – cesta hluboko dovnitř. Vnitřní prožitek se definovat nedá. V moderní uspěchané době si většina lidí i navzdory probíhajícím krizím nemůže stěžovat na nedostatek pohodlí, vše se díky technologiím propojuje, ale lidé se sami sobě vzdalují. Život je i pro mnohé úspěšné, finančně zajištěné lidi šedivý, beze smyslu. Často i navzdory tomu, že jsou i jejich osobní vztahy s blízkými bezproblémové, pociťují pocit vnitřní prázdnoty a zoufalství. Tomáš Garrigue Masaryk tento stav nazval pesimistickou omrzelostí života.⁹

⁹ GARRIGUE MASARYK, Tomáš. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*, str. 248.

Masaryk viděl jednu z hlavních příčin sebevražd v krizi duchovního života. V moderní době, která je zaměřená jen na zpracování informací, na důraz na intelekt a na materialismus člověk postrádá rovnováhu mezi rozumem a citem. Náboženství, zbožnost i morálka jsou považovány za cosi nmoderního a člověk cítí vnitřní nespokojenost a zoufalství. Ptá se po smyslu všeho svého snažení, ale bez hledání na duchovní úrovni se většinou ocitne ve slepé uličce.

„Člověk tisíci a tisíci nitkami souvisí se svým nejbližším i vzdálenějším okolím a na něm do jisté míry i závisí. Není však slepým nástrojem přírodních sil; nezávisíme úplně a výlučně na vnějším světě. Naproti vnějšimu světu stojí naše vědomí, psychický celek, který apercipuje vnější svět podle svých vlastních zákonů.“¹⁰

„Musíme vystoupit sami ze sebe, musíme ustat rýt ve svém nitru a poopravovat své srdce vlastním rozumem; musíme nabýt zájmu o vnější svět a o společnost, musíme se naučit oddanosti: nám se nedostává opravdové a ušlechtilé lásky. Domníváme se sice, že umíme milovat, domníváme se, že jsme schopni nejjemnějších citů; to však není pravda: chorobná sentimentalita a opravdový, pravý, teplý, živý a původní cit není totéž. Chce-li kdo odklidit sebevražednost, musí v lidech rozvinout schopnost propracovat myšlenky a city, musí jim vštípit sílu a energii, dát jim mravní oporu.“¹¹

Poznání příčin sebevraždy je klíčové. V rámci různých oborů se diskutuje o řadě sociálních, psychických i zdravotních příčin. Ale nejsou tyto příčiny jen druhotné? Dle mého názoru ano, protože jak jinak vysvětlit narůstající počet sebevražd u lidí, kteří nejsou nemocní, nepotýkají se s existenciálními problémy, nevykazují žádné psychické poruchy a nejsou pod žádným sociálním tlakem? Co tedy přivede z pohledu společnosti úspěšného a zdravého jedince žijícího v téměř bezproblémovém prostředí k rozhodnutí ukončit život?

Neleží fundamentální příčina kolapsu člověka někde hlouběji? Domnívám se, že absolutní podstatnou příčinu musíme hledat uvnitř každého jedince, v tom, co prožívá, co cítí a jak to vše jeho mysl vyhodnotí.

2.3 Společný znak všech sebevražd

Když si člověk uvědomí množství a odlišnost definic a různých dělení, nutně ho napadne otázka, zda všechny případy sebevražd něco spojuje. Z mého pohledu ano. V dané

¹⁰ Tamtéž, str. 253.

¹¹ Tamtéž, str. 249.

situaci vždy člověk zvolí krok, který mu jeho mysl vyhodnotí jako nejlepší, nejpřínosnější nebo bychom mohli říct „nejziskovější“. Nemyslím si totiž, že při uvažování o sebevraždě převažuje touha po destrukci vlastního života. Spíše je to touha po nalezení lepšího stavu bytí. Jde o zkoumání možností, které člověku konkrétní okamžik nabízí. Jde o zvažování jakým směrem uskutečnit další krok, aby se minimalizovaly ztráty, které člověk utrpí. Nejde jen o ukončení bezvýhodného stavu, který má ulevit od neúnosného utrpení. Nejde ani o útěk. Je to touha vytěžit z dané situace maximum. Podrobněji se vlastnímu procesu vyhodnocování, které může být vědomé i nevědomé, budu věnovat dále v textu.

U každé sebevraždy můžeme identifikovat nekonečné množství příčin a každý sebevrah sleduje jiný konkrétní cíl. Nicméně všechny motivace mají společnou základnu. Smrt není u sebevraždy vlastním účelem. Je jen prostředkem, který dle představ sebevraha umožní posun k něčemu lepšímu.

Člověk věří, že sebevražda zlepší jeho realitu směrem k plusovým hodnotám. Získá víc, než ztratí. Je přesvědčen, že každý jiný krok by znamenal, že neúnosná realita života bude dále pokračovat nebo že přinese ještě větší utrpení a ztráty.

To, co člověk vnímá jako realitu, je kombinace všeho možného – můžeme si představit bublinu, která obsahuje naše pocity, emoce, vjemy přijímané smysly, naše myšlenky zahrnující to, jak se identifikujeme na úrovni ega (žena/muž, součást rodiny, národa, pozice na společenském žebříčku...), naše přesvědčení o nás samých i o okolním světě i množství naší energie. Každá součást bubliny má pro nás svou určitou hodnotu, která je vytvářena složitými procesy, které se odehrávají v naší mysli a které jsou do značné míry nevědomé. To, co se odehrává hluboko v podvědomí, co vypluje na povrch jen příležitostně, je mimo naši vědomou perspektivu. Vědomě tak vnímáme jen malou část obrovské skládačky, tu, na kterou zaměříme svou pozornost. Obsah bubliny, rozmanitost i velikost je do značné míry závislá na citlivosti každého jedince i na jeho volbě, s čím a kým bude ochoten soucítit, k čemu si vytvoří vztah, ať už pozitivní nebo negativní, a je i na rozhodnutí každého člověk, co se rozhodne ignorovat, co zkrátka ze své bubliny zcela vytěsňuje.

Otázkou je, zda je obsah naší bubliny v souladu s našimi představami a zda můžeme případně obsah bubliny našim představám přizpůsobovat – zda máme moc (vůli, energii, schopnosti i možnosti) vytvořit v bublině prostředí, které bude pro nás přijatelné. Je zřejmé, že mohou nastat situace, kdy se v bublině cítíme skvěle, vše se zdá být bezchybné, zcela dle našich představ. Jsou ale i chvíle, kdy není podle našich představ nic, kdy to, co vnímáme,

nám způsobuje neúnosné utrpení a my nejsme schopni to změnit. Jsme přesvědčeni o tom, že není v naší moci situaci ovlivnit, a cítíme jen bezmoc. Pak máme dvě možnosti. První je, že se s tím smíříme, přijmeme utrpení (je to Boží vůle, osud, nechám tomu volný průběh atd.) a zkusíme počkat, až/jestli bolest přejde nebo můžeme doufat, že situaci změní něco/někdo jiný. Druhou variantou, která se nabízí, je to, že nemá smysl v bublině dál setrvávat a jedinou únikovou cestou je smrt. Bublina praskne a „já“ buď přestane existovat, nebo „já“ bude existovat v jiném prostředí. Není v tom jistota lepšího, ale je v tom záblesk naděje. Je to krok, o kterém je člověk přesvědčen, že poskytuje největší pravděpodobnost šance na lepší realitu. Je to nejslibnější z možných scénářů budoucnosti, které v daný okamžik člověk dokázal v hlavě vytvořit.

Jaké podmínky musí být splněny, aby bylo jednání považováno za nemorální, když člověk upřímně věří, že s tím, co má (se sebou i s obsahem bubliny) dělá to nejlepší, co může, aby se cítil, když ne dobře, tak lépe než je tomu teď a tady? Lze soudit člověka, který je přesvědčen o tom, že krok, pro který se rozhodl, mu uleví od utrpení? Není tato touha po něčem lepším společná pro všechny lidi? Není právě přitažlivost příjemného pocitu a odpudivost nepříjemného fundamentální hnací silou přírody? Nemůže být vyhodnocování líbí/nelíbí základním předpokladem evoluce a obecným zákonem existence? Co jiného je účelem světa a samotného lidství než koloběh zrození, života a smrti? Nikdo neví s jistotou, co následuje po smrti těla. Je zde i možnost, že každá lidská bublina je jen jednou buňkou složitě propojeného organismu. Prostředkem, který celému lidství pomáhá vyvíjet se směrem ke svému ideálu, jakýmsi pro nás nepochopitelným mechanismem, díky kterému se učíme, ale jehož procesy nemáme pod kontrolou. A právě otázka toho, co máme či nemáme pod kontrolou je zcela zásadní i při posuzování morálnosti sebevraždy. Nikdo nemůže být odpovědný za něco, co nemůže ovlivnit. K tématu moci a zodpovědnosti se ještě vrátím v poslední kapitole.

Pokud se máme vážně zabývat otázkou morálnosti sebevraždy, musíme si také předem ujasnit, co přesně chceme hodnotit. Je to výsledek nebo motiv? Dle mého názoru nemá smysl posuzovat výsledek činu, protože nikdo není schopen předvídat veškeré okolnosti, které mohou nastat. Má tedy smysl posuzovat pouze to, co bylo cílem sebevraha.

Většina lidí má tendenci onálepkovat sebevraždu jako dobrou či špatnou, etickou a neetickou, aniž by se snažili poznat fundamentální příčinu. Už vůbec se pak nesnaží najít

a pochopit hlavní motivaci, tedy proč si člověk zvolil nasměrování své energie k dobrovolné smrti, nikoli k životu. Bez toho se ale morálnost činu soudit nedá.

3 Definice morálky

Při diskuzích o tom, zda něco je či není morální, dochází často k nedorozumění kvůli odlišnému chápání významu slova morálka. Proto považuji za nutné upřesnit, jak je v této práci nahlíženo na termín „morální“.

Každý si pojem morálka vykládá jinak, proto existuje mnoho definic. Morálka je spojována s praktickým uplatňováním etických zásad. Obecně lze říci, že je to souhrn hodnotících soudů, zvyků, ideálů, pravidel, kterými se lidé řídí ve svém jednání.

Kulturní rozdíly výrazně ovlivňují pohled na to, co je morální. V naší kultuře považuje většina lidí sebevraždu za odsouzeníhodné jednání, případně připouští určité okolnosti, za kterých by se mohlo jednat o čin v souladu s morálkou. Existují ale také kultury, kde sebevraždu lidé uznávají a shledávají ji hodnou nejen soucitu, ale i obdivu. Kromě toho má na přijatá morální pravidla vliv i osobní názor jednotlivce nebo skupiny na posmrtný život. Setkáme se tak s přesvědčeními, že sebevražda může být dobrá pro záchranu duše, sebevražda může být na onom světě odměněna, nebo že sebevrah musí bloudit mezi světem živých a mrtvých, nebo je jeho duše naopak potrestána.

Je zřejmé, že pokud hledáme odpověď na morálnost sebevraždy, nemůžeme to, co je morální vymezit náboženským přesvědčením nebo pohledem jedné kultury. Co je morální, by mělo platit obecně pro všechny. Velmi výstižně celou problematiku vymezení slova „morální“ přiblížil Jan Sokol ve své knize *Etika a život*.

„Otázka po mravnosti, po řeckém éthos a latinském mos, je vlastně otázkou po tom, čím se řídí naše víceméně vědomé rozhodování a jednání. Ani tam, kde je skutečně svobodné, není nahodilé, nýbrž především míří k nějakému cíli, má nějaký záměr nebo účel. Na druhé straně člověka charakterizuje právě to, že své jednání také nějak reguluje – ne každý cíl a ne každá cesta k němu jsou stejně dobré.“¹²

Sokol rozlišuje tři roviny toho, co nás při našem jednání vede, a dále upřesňuje, v čem se tyto roviny liší. *„Celou oblast této více méně dobrovolné seberegulace jednání, kterou se praktická filosofie musí zabývat, budu nazývat mravní. V ní pak rozliším tři roviny, kde se*

¹² SOKOL, Jan. *Etika a život*, str. 66.

řídíme bud' ,společným mravem', ,individuální morálkou' nebo konečně hledáním lepšího a nejlepšího, které budu nazývat ,etikou' v užším slova smyslu.“¹³

Tři roviny morálky dle Sokola tedy jsou:

1. společný mrav
2. individuální morálka
3. etika jako „hledání nejlepšího“¹⁴

3.1 Rovina společného mravu

Dle společného mravu jednáme podle toho, na co jsme zvyklí. O dané situaci nemusíme přemýšlet, jednáme více méně automaticky, jak jsme se to naučili, děláme to, co se „sluší a patří“.

„Společný mrav je tedy souhrn naučených kulturních vzorců jednání a chování, k němuž společnost všechny své členy více nebo méně razantně vede. Kdybychom jej chtěli výslovně formulovat, vyjde velmi jednoduché pravidlo konformity: dělej všechno tak, jak ,se' to dělá, jednej tak, jak jednají ostatní. Ne ovšem všichni, nýbrž ti správní: ani společný mrav není amorální, nýbrž učí vybírat ty správné vzory, učí, jak se to má dělat. Ne náhodou české slovo ,mrav' etymologicky souvisí s ruským ,nraviťsja' čili líbit se.“¹⁵

Společný mrav má pro nás výhodu toho, že nám zjednodušuje rozhodování. Nemusíme tedy přemýšlet jak jednat.

„Každá lidská společnost si tedy poměrně silně vymáhá jistou míru konformity, kterou pro běžný styk nutně potřebuje: zjev, oblečení, mimika, gesta i řeč každého z nás dává našemu okolí neustále najevo, zda k němu chceme patřit, zda se s námi dá počítat — anebo si na nás raději dávat pozor. Jistá společenská konformita budí v druhých prvotní důvěru, bez níž by život ve společnosti nebyl myslitelný.“¹⁶

Konformita nás ale také omezuje. Daný mrav nám nemusí vyhovovat, nemusí se nám líbit, protože nutí všechny jednat stejně. Nemusí být ani v souladu s tím, o čem jsme přesvědčeni, že je správné.

¹³ Tamtéž, str. 66.

¹⁴ Tamtéž, str. 69.

¹⁵ Tamtéž, str. 68.

¹⁶ Tamtéž, str. 67.

„Společný mrav je neobyčejně jednoduchý a účinný, selhává však v okamžiku, kdy na sebe narazí dva různé ‚mravy‘. Každý z nich je totiž pro své nositele stejně samozřejmý, často vychází z jiné zkušenosti a jiných předpokladů, ale vůči jiným nemá argumenty, takže otázka, který by byl ‚lepší‘, nedává valný smysl. Proto jsou mezikulturní konflikty tak časté i beznadějně neřešitelné — a zároveň při pohledu zvenci často malicherné a povrchní.“¹⁷

Pokud na sebe dva mravy narazí, jak rozhodnout o tom, které jednání je dobré? Souhlas většiny nelze brát jako normu správného jednání, protože i většina se může dopouštět zla. Jak je uvedeno v Bibli: „Nepřidáš se k většině, když páchá nepravosti.“¹⁸

3.2 Individuální morálka

Jak ale tuto nepravost rozpoznat? Jedním z řešení je řídit se jakýmsi vnitřním hlasem, intuicí, nebo nalézt autoritu, která poskytuje návody na správné jednání, nebo naopak přikazuje, co nedělat. Sokol uvádí několik příkladů (Sokrata a jeho „vnitřní hlas, známé Desatero a zákoník Chamurappiho) a popisuje, jak se ze seznamů zakázaných jednání postupně odvíjelo právo, na které se postupně z oblasti individuální morálky přesunula velká část požadavků na lidské jednání.¹⁹

Žádný právní systém ale nemůže zaručit, že nebude docházet ke křivdám, že zločiny budou vždy potrestány a že nedojde k bezpráví. Navíc obecná pravidla nikdy nemohou zohlednit všechny okolnosti a individuální situaci.

Sokol dále uvádí: „[...] redukování celého mravního myšlení na morálku pravidel je terčem Nietzscheovy vášnivé kritiky morálky, jeho ‚imoralismu“: pokud by se člověk měl spokojit jen s dodržováním pravidel, vzdal by se toho nejlepšího, čeho je schopen – totiž ‚tvoření‘. Pouhé dodržování pravidel přináší podle něho spokojenost a ‚dobré trávení‘ těm, kdo ničeho lepšího nejsou schopni, ale dává jim navíc do rukou zbraň, kterou terorizují ty ‚nejlepší‘. Taková morálka podle něho vychovává k ustrašenosti, závistí a pomstychtivosti, k tomu nejhoršímu, co si Nietzsche dovedl představit – zkrátka k nihilismu.“²⁰

Sokol tedy dochází do bodu, kdy je očividné, že společenské mravy a regulace pomocí daných pravidel nejsou vždy cestou k nalezení návodu na to, jak správně jednat.

¹⁷ Tamtéž, str. 69.

¹⁸ Tamtéž, str. 69.

¹⁹ Tamtéž, str. 70.

²⁰ Tamtéž, str. 72–73.

3.3 Hledání nejlepšího

„[...] člověk, který chce vynikat, musí hledat a vynalézat, srovnávat a volit, a to ne už jen podle pravidel, nýbrž... Podle čeho? Touto otázkou by se měla zabývat právě etika – ta část praktické filosofie, která se ptá po dobrém, lepším a nejlepším.“²¹

A právě z této perspektivy hledání toho nejlepšího chci prozkoumat problém sebevraždy ve své práci. Rozsah práce mi neumožňuje věnovat se podrobně historii vývoje pohledu na sebevraždu v oblasti filosofie, ale v následujících kapitolách představím několik nejznámějších filosofických postojů.

²¹ Tamtéž, str. 73.

4 Albert Camus

Velmi známý a citovaný výrok Camuse o sebevraždě jakožto filosofickém problému zní takto:

„Existuje pouze jeden opravdu závažný filozofický problém: to je sebevražda. Rozhodnout se, zda život stojí, nebo nestojí za to, abychom ho žili, znamená zodpovědět základní filozofickou otázku. Všechno ostatní, zda je trojrozměrný, zda duch má devět nebo dvanáct kategorií, je až druhotné.“²²

Camus pokládá za základní filosofický problém hledání smyslu života i smrti, neboť z něho vyplývají všechny ostatní otázky. Pokud nalezneme odpověď, zjistíme i smysl lidské existence. Jiné otázky než příčina a smysl bytí ani nejsou podstatné a Camus uvádí i důvod proč: *„Když se táži, podle čeho rozhodnout, že jedna otázka je naléhavější než nějaká jiná, pak odpovídám, že podle činů, k nimž vede. Ještě jsem neviděl, že by někdo zemřel pro ontologický argument. [...] Naopak však vím, že mnoho lidí umírá, protože se domnívají, že život nestojí za to, aby ho žili. Zním však jiné lidi, kteří se zcela paradoxně nechávají zabít pro ideje nebo iluze, jež jim poskytují důvod, proč žít (to, čemu říkáme důvod žít, je zároveň skvělý důvod, proč umírat). Proto soudím, že nejnaléhavější otázkou je otázka po smyslu života.“²³*

Camusova odpověď na základní existencialistickou otázku zní, že život stojí za to žít, nicméně je naší odpovědností hledat smysl v životě a hledáním smyslu života najít i všemi touženou blaženost.

4.1 Absurdno a sebevražda

Žijeme v absurdním (nesmyslném) světě, proto je logické uvažovat o sebevraždě. Tento bytostný a živý pocit absurdna nás nutí se ptát, zda život stojí či nestojí za to si ho ponechat. Moment, kdy si uvědomím absurdno, je momentem, kdy se začnu ptát „proč“.

Absurdno je třeba prožít. *„To znamená, že musí zahynout nebo dosáhnout ještě větší odezvy. [...] Žít pod tak tíživým nebem vyžaduje, aby člověk odtamtud odešel, nebo aby tam*

²² CAMUS, Albert. *Mýtus o Sisyfovi*, str. 14.

²³ Tamtéž, str. 14–15.

*zůstal. V prvním případě musí člověk vědět jak odejít. V druhém případě musí vědět, proč má zůstat. Takto definuji problém sebevraždy.*²⁴

Při zkoumání sebevraždy se máme podle Camuse oprostít od jakéhokoliv sentimentu. U sebevraždy oproštěné od emocionálního obsahu můžeme ověřit její logiku a poctivost. Člověk žije se zaměřením na budoucnost. Když si přiznáme absurditu jako fakt, pokud uznáme, že jsme dospěli do bodu, kterým si musíme projít, musíme se rozhodnout jak naložit s naším absurdním životem dál: *„Duch, který došel až na samý kraj, musí vynést soud a zvolit si závěry. Sem patří sebevražda a odpověď.“*²⁵ *„Nepřichází v úvahu zamaskovat důkazy, potlačit absurdno popřením jednoho člena rovnice. Musíme zjistit, zda se tak dá žít, nebo zda logika přikazuje, abychom na to zemřeli.“*²⁶

Camus neakceptuje ani „*skok do víry*“ nebo vysvobození a zachovává absurdno. Popírá jakékoliv únikové metody a odmítá se vzdát absurdního uvažování.

Věnuje se i otázce rozumu. Plně s ním souhlasím, když konstatuje, že začít myslet znamená být užírán a že rozum je slepý, i když nám tvrdí, že vše je jasné. Pokud nemáme možnost skutečně život pochopit, nemůže nám rozum s hledáním štěstí pomoci.

*„Ten univerzální rozum, praktický nebo morální, ten determinismus, ty kategorie, které vše vysvětlují, ty všechny jsou slušnému člověku k smíchu.“*²⁷

Při kladení základních otázek o životě a smrti, jejich smyslu, úloha rozumu selhává a člověk prožívá utrpení. Bezmocnost a zoufalství ho pak ale nutí hledat dál. Někde hlouběji uvnitř.

Camus zcela odmítá hledat v sebevraždě naději na něco lepšího: *„Smrtný únik, což je třetí téma tohoto eseje, toť naděje. Naděje na jiný život, který je třeba si ‚zasloužit‘, nebo podvod lidí, kteří nežijí pro vlastní život, ale pro nějakou velkou myšlenku, jež život přesahuje, sublimuje, dává mu smysl a zrazuje ho.“*²⁸

²⁴ Tamtéž, str. 45.

²⁵ Tamtéž, str. 43.

²⁶ Tamtéž, str. 71.

²⁷ Tamtéž, str. 35.

²⁸ Tamtéž, str. 20.

Přiznání absurdity automaticky neznamená, že máme spáchat sebevraždu. Právě naopak! I když je život nesmyslný, musíme proti této nesmyslnosti bojovat, revoltovat, jinak bychom zničením sebe sama jen dávali za pravdu absurditě.

„Absurdno je neutuchající zápas a tento zápas předpokládá úplnou nepřítomnost naděje. Absurdno je opakem naděje. To však nemá nic společného se zoufalstvím. Odhodlaná duše si s tím vždy nějak poradí. Dokázat se udržet na tom závratném hřebenu to je poctivost, vše ostatní jsou vytáčky.“²⁹

4.2 Mýtus o Sisyfovi a revolta

Lék proti pocitu absurdity je tedy revolta, kterou se Camus inspiroval u Nietzscheho lvího ducha. Náš vzdor spočívá v tom, že navzdory všemu žijeme a přijímáme to, co nám svět přichystá. Revolta nám přináší svobodu: *„Místo toho, abychom zabijeli a umírali v zájmu toho, abychom jednou byli, co nejsme, je naším úkolem žít a umožňovat žít, abychom mohli stvořit to, co jsme.“³⁰* Příkladem revoltující člověka je Sisyfos.

Sisyfos byl odsouzen bohy k tomu nejhoršímu trestu, k beznadějně práci, která postrádá smysl. Musel bez ustání valit balvan na vrchol hory, odkud však vždy kámen vlastní tíhou spadne opět dolů. Byl to trest za to, že se pokusil přelstít bohy. Sisyfos měl pověst velmi chytrého muže. Aby získal vodu, prozradil Sisyfos bohu Asopovi tajemství, kde se skrývá Zeus. Aby nemohl být za trest zabit, uvěznil Sisyfos Smrt. Bůh války ale Smrt opět osvobodil a Sisyfos je zabit. Z podsvětí je mu nicméně umožněno vrátit se chvíli zpět na zem a Sisyfos znovu zatouží zůstat na světě a odmítne se vrátit do podsvětí. Za svůj vzdor je ale bohy ztrestán, Smrti neunikne a navíc je odsouzen k věčnému utrpení.³¹

Odporování smrti, neúcta k bohům a vášně k životu měly svou cenu. Sisyfos byl odsouzen za svou snahu přehytračit bohy k úkolu, který nikdy nebude dokončen. Kdykoli Sisyfos dosáhne po vyčerpávajícím úsilí vrcholu hory, kámen se svalí zpět do hlubin. Sisyfos se tak musí stále vracet zpět na místo, odkud začal. Sisyfos je pravzorem absurdního člověka, jenž nedoufá, že by se jeho situace mohla kdy změnit.³²

Sisyfos nemá naději, aby unikl svému osudu. Nemá ale tendenci někam utéct, prostě svůj úkol přijme i s jeho absurditou. Sebevražda nás podle Camuse svádí k tomu, abychom

²⁹ Tamtéž, str. 71.

³⁰ CAMUS, Albert. *Člověk revoltující*, str. 251.

³¹ CAMUS, Albert. *Mýtus o Sisyfovi*, str. 161–162.

³² Tamtéž, str. 162–163.

uvěřili příslibu iluzorního osvobození se od absurdity celé naší existence. Vzdáváme se své odpovědnosti přijmout fakt, že absurdita prostě je součástí našich životů. Camus si všímá důležité podmínky toho, aby se úděl Sisyfa mohl považovat za tragický – musí si být vědom plného rozsahu svého údělu.³³

V mýtu o Sisyfovi Camus ukazuje, že absurdní hrdina je šťastný díky svému snažení. „*Šťěstí a absurdno jsou dvě děti téže země. Jsou neoddělitelné.*“³⁴

Sisyfov příběh je metaforou pro nekonečné lidské úsilí, které je absurdní, cyklické, zdánlivě i beze smyslu. Jaký má smysl opakovaně vynakládat svou energii, abychom se dostali nahoru, když se vzápětí ocitneme zase dole, když s jistotou víme, že nemáme naději, abychom svému osudu unikli? Nebylo by lepší veškeré úsilí ukončit, odmítnout se dál lopotit, ukončit utrpení a dát přednost smrti? Pro Camuse by to ale nebylo řešení. Absurdita by zvítězila. Proč se absurditě nepostavit čelem? Proč ji nepřijmout jako fakt?

Camus uznává jedinou reakci: být si vědom absurdity, neodvracet se od ní. Nenechat se zavalit její tíhou, přiznat, že je to nad naše síly. Naši odpovědi má být revolta.³⁵

Sisyfovi patří jeho osud. Podle Camuse můžeme být všichni jako Sisyfos a dosáhnout svého *absurdního vítězství*, neboť „*neexistuje osud, který by se nedal překonat pohrdáním*“³⁶.

Život není lehký, nemusí dávat nějaký smysl, může se zdát jako marné úsilí, ale přesto mu můžeme říct své ano. V takový moment nad námi balvan ztrácí svou moc.

Náš postoj k balvanu neurčuje samotný balvan. Jeho tíhu můžeme nést, aniž bychom se litovali, aniž bychom obviňovali bohy. Život není lehký, nemusí dávat smysl, může se zdát jako marné úsilí, ale přesto mu mohu říct své ano. V tom tkví naše svoboda.

„*Sebevražda je pravým opakem vzpoury, protože předpokládá souhlas. Sebevražda, obdobně jako skok, znamená přijetí vlastního omezení.*“³⁷ Sebevražda je projevem toho, že nám život ani nestojí za námahu, že je nad naše síly.³⁸

³³ Tamtéž, str. 163.

³⁴ Tamtéž, str. 164.

³⁵ Tamtéž, str. 76–78.

³⁶ Tamtéž, str. 163.

³⁷ Tamtéž, str. 77.

³⁸ Tamtéž, str. 17.

Sebevraždu Camus nepovažuje za logické vyústění vzpoury, která v sobě kombinuje přijetí všeho, co je mým osudem, i síly dál pokračovat navzdory utrpení. Vzepřít se, nikoli popřít. To je pro Camuse správná reakce na absurdno. Tento boj za zachování života, byť je absurdní a možná nemá smysl, se nedá ničím nahradit.

Hrdinu trest nezlomí, je tím, kdo miluje život a svému absurdnímu údělu dokonce přitakává. Sisyfos přijímá svůj úděl, přijme svět se vším, co mu přináší, za svůj, a tak vítězí nad osudem i nad bohy. Nachází se „mimo dobro a zlo“ a může být i šťastný.

5 Immanuel Kant

Kantova filosofie je silně provázaná s křesťanskou morálkou, proto je Kantův přístup k sebevraždě vykládán jako jasně nekompromisní. Nicméně i v Kantově díle se najde pár míst, kde se sebevražda (nebo spíše sebe zabití) připouští.

Kantův záporný postoj k sebevraždě je vázán na jeho kategorický imperativ a pojetí autonomie. Ve svých dílech k jeho praktické filosofii, kde představuje svůj morální zákon, využívá sebevraždu jako příklad, na kterém se snaží objasnit, jak by se měl kategorický imperativ dodržovat.

5.1 Kantovo pojetí smrti

Kant byl křesťan, proto jeho pojetí smrti je křesťanské. Za morální smrt tedy bral přirozenou smrt, v rámci které neupíráme Bohu právo vzít nám život. Věřil, že je zde nějaký božský svět, kam po smrti člověk zamíří. V pozemském světě nemůžeme být šťastní, neboť štěstí není v našem fenomenálním světě, ale je ve světě Stvořitele.

5.2 Kategorický imperativ

Člověk se od zvířete liší podle Kanta tím, že člověk si dokáže na rozdíl od zvířete udělat odstup od podnětů (pudů), který si umí udělat díky *čistému rozumu*, tj. rozumu očištěného od jakékoliv empirie.³⁹ Člověk má vůli, která není „*ničím než praktickým rozumem*“⁴⁰, a je tedy schopen jednat na základě obecné představy o svých cílech (*maximy*).⁴¹ Pro dosažení těchto cílů volí a promýšlí prostředky, má tedy schopnost taktického rozumu. Nejobecnějším cílem je podle Kanta štěstí neboli libost v nejširším slova smyslu. Snahu naplnit tento nejobecnější cíl pak nazývá *sebeláskou*.⁴²

Immanuel Kant byl přesvědčen o tom, že k tomu, abychom mohli určit, zda jednáme morálně správně či špatně, musíme nejprve definovat morální zákon, který vychází z rozumu a není závislý na konkrétních podmínkách, ale je nepodmíněný, tedy kategorický. Tak vznikl *kategorický imperativ*.

Kategorický imperativ je bezpodmínečně platný morální zákon, se kterým přišel Immanuel Kant, který nepřipouštěl žádné výjimky tohoto zákona a považoval kategorický

³⁹ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*, str. 110-111.

⁴⁰ Tamtéž, str. 49.

⁴¹ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*, str. 29-30.

⁴² Tamtéž, str. 34-35.

imperativ za jediný imperativ morálky.⁴³ Z existence tohoto imperativu vyplývá Kantovo pojetí svobody – *autonomie*. Člověk jakožto rozumová bytost je schopna si dávat sama sobě zákon (auto nomos = sám sobě zákonem).⁴⁴ Tím, že naše jednání je motivováno jen morálním imperativem, jsme podle Kanta svobodní.

Kant definoval kategorický imperativ jako měřítko morálky hned několikrát, v různých formulacích, ale mezi nejznámější patří tyto dvě verze kategorického imperativu:

1) „...jednej jen podle té maximy, u níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.“⁴⁵

2) „...jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.“⁴⁶

První formulace je základní východisko kategorického imperativu, od kterého Kant odvodil některé další formulace tohoto praktického zákona. Dal by se přeložit takto: „Jednej vždy tak, aby se tvé jednání mohlo stát obecně platným standardem morálky.“ Nebo: „Jednej tak, abys byl vzorem morálky pro ostatní.“

Pokud bychom nejednali podle kategorického imperativu, tak by to znamenalo, že např. lhát by se stalo obecně platnou normou. Nikdo by nikomu nevěřil, protože by každý člověk předpokládal, že vše, co mu řekne druhý člověk, by byla lež. V podstatě by to vedlo ke světu, kde nelze vyslovit pravdu, ani lež, tedy pravděpodobně by zanikla komunikace mezi lidmi úplně. Takže nejednání podle kategorického imperativu vede buď k životu, ve kterém by nešlo žít, nebo k životu, ve kterém bychom neměli chtít žít. Pokud má být zákon obecný, nelze jej stavět na okolnostech, proměnlivých zájmech, žádostech, sklonech nebo jiných náhodných principech.

Druhá formulace doplňuje první formulaci, když Kant k obecnému zákonu připojuje úctu k lidství, na kterou má právo každá rozumová bytost, tj. lidi, andělé, mimozemšťané.⁴⁷ Rozumová bytost je v této formulaci vyjádřena jako účel o sobě, který znamená, že každý má respektovat jak sebe, tak i druhé jako účel, jinými slovy nezneužívat sebe nebo druhé ke svým cílům. Zacházet se sebou a s lidmi s úctou vede právě k rozvíjení důstojnosti

⁴³ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*, str. 54.

⁴⁴ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*, str. 79–83.

⁴⁵ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*, str. 62.

⁴⁶ Tamtéž, str. 75.

⁴⁷ Tamtéž, str. 12, pozn.

mravnosti: „*Důstojnost člověka a zároveň jeho úkol spočívá v rozvíjení všech svých schopností, které však jsou podřízeny schopnosti nejvyšší: schopnosti morálně jednat.*“⁴⁸

Druhá formulace také odkazuje ke Kantovu rozlišení věci (zvířat) a osoby. Rozumné bytosti mají v sobě nejen relevantní hodnotu, ale také absolutní hodnotu, kterou je účel o sobě, neboli lidství. Rozumná bytost má tedy již zmíněnou důstojnost.⁴⁹

Kant přímo účtu vyžaduje, je to povinnost každé rozumné bytosti. Úcta podle Kanta není to samé jako láska, sympatie, solidarita či soucit, neboť láska, sympatie, solidarita či soucit jsou subjektivní city, od kterých se má člověk oprostít, protože ovlivňují naši morální. Měli bychom jednat s druhými bez ohledu na to, kdo jsou, jestli k nim máme nějaký vztah. Kantovský princip účty je proto ideálním výchozím bodem pro založení doktrín všeobecných lidských práv.⁵⁰

Pro Kanta je úcta k zákonu výjimečným typem citu, který je autonomní, tj. tento cit je působením rozumové představy na samotný rozum. Podle Kanta můžeme jednat morálně pouze z účty k povinnosti. Pokud bychom jednali sice v souladu s povinností, ale vlastním impulzem pro jednání by byla naše náklonnost nebo subjektivní libost, pak by se už nejednalo o mravní jednání.⁵¹

Kant sám připouští, že úcta k zákonu potlačuje smyslové pohnutky, tedy působí subjektivně „bolest“, neboť nás omezuje v naší sebelásce.⁵² Zde se samozřejmě můžeme ptát, zda si lidé svobodně zvolí zákon, který jim bude působit bolest a odebírat záměry prospěchu.

5.3 Sebevražda a morální imperativ

Sebevražda na základě prvního znění kategorického imperativu není možná, jelikož by došlo ke vnitřnímu sporu, jenž by spočíval v tom, že by se člověk na základě své sebelásky, na základě počítku, který má život zachovávat a podporovat, rozhodl svůj život zničit. Pokus o stanovení obecné maximy pro sebevražedné jednání selže na principu sebelásky, jenž se nemůže stát všeobecným zákonem. Navíc nás sebeláska má zbavovat nepříjemných pocitů a snažit se nás přivést ke štěstí.

⁴⁸ ŠPINKA, Štěpán et al. *Přístupy k etice II*, str. 92.

⁴⁹ SANDEL, Michael J. *Spravedlnost: co je správné dělat*, str. 133.

⁵⁰ Tamtéž, str. 134.

⁵¹ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*, str. 27.

⁵² Tamtéž, str. 31–32 pozn., str. 124.

„Někdo, kdo pro celou řadu zlých událostí, které se nahromadily až k beznadějnosti, cítí znechucení ze života, má ještě tolik rozumu, že si položí otázku, zda se snad nepřičí povinnosti k sobě samému vzít si život. Tu zkusí, zda maxima jeho jednání může být obecným přírodním zákonem. Jeho maximou však je: ze sebelásky si učiním principem, že si vezmu život, hrozí-li při svém dalším trvání více zlem, než aby sliboval příjemnosti. Zbývá ještě otázka, zda se tento princip sebelásky může stát obecným přírodním zákonem. Ale tu bude hned patrné, že příroda, jejímž zákonem by bylo zničit život na základě téhož počítku, jehož určením je život podporovat, by sama se sebou byla v rozporu, a nemohla by tedy jako příroda existovat. Proto se ona maxima naprosto nemůže stát obecným zákonem a v důsledku toho je v rozporu s nejvyšším principem vší povinnosti.“⁵³

Kant tedy usuzuje, že člověk nemůže spáchat sebevraždu z čistě logického důvodu. Rozumová bytost se nemůže zabít jen na základě nějakého pocitu nepříjemnosti, protože tento pocit je v přírodě podnětem, který podporuje život. Nemůže ten samý podnět, jenž motivuje k jednání, vést ke zcela odlišným cílům: k podpoře a zároveň ke zničení života. Vzniká zde tedy rozpor v myšlení.

Kant oceňuje člověka, který se i přes své nejtěžší obtíže rozhodne dál žít. Jednání takového člověka považuje pak za morální: *„Jestliže však strážně a beznadějný zármutek odňaly někomu jakoukoli chuť k životu, jestliže si nešťastník, silný na duchu, který je spíše rozhořčený než malomyslný či zdrcený, přeje spíše smrt, nicméně zachovává svůj život, aniž by jej miloval, a to nikoli z náklonnosti nebo strachu, nýbrž z povinnosti, má jeho maxima morální obsah.“⁵⁴*

Sebevražda odporuje i druhému znění kategorického imperativu. Pokud nesmím v rámci svého jednání zacházet s kýmkoli, i se sebou samým, jako s prostředkem, jasně z toho vyplývá, že se nemůžeme zabít, protože bychom se využili jako prostředek k tomu, abychom ukončili své utrpení. Kant tvrdí, že by sebevrah nemohl koexistovat s ideou lidství jakožto účelu samého o sobě: *„[...] ten, kdo chová sebevražedný úmysl, se zeptá, zda jeho jednání může spoluexistovat s ideou lidstva jako účelu samého o sobě. Jestliže sám sebe zničí, aby unikl ze svízelné situace, pak si poslouží svou osobou, aby zachoval snesitelný stav až do konce života. Člověk však není žádnou věcí, a proto ani něčím, čeho by se dalo použít jako pouhého prostředku, nýbrž musí být vždy v každém svém jednání považován za účel sám*

⁵³ Tamtéž, str. 63–64.

⁵⁴ Tamtéž, str. 26.

o sobě. Nesmím tedy nijak disponovat s člověkem v mé osobě, mrzačit ho, kazit nebo usmrtit.“⁵⁵

Kant pojímá lidství v naší osobě jako to nejcennější, co vlastníme, a měli bychom ho preferovat před vším ostatním. Právě toto pojetí dává prostor v Kantově filosofii pro přijatelnou formu sebevraždy, kdy nemáme absolutní povinnost sebezáchovy.

V případě, že se pud sebezáchovy dostane do konfliktu s morální povinností, je sebevražda považovaná za morální, neboť správné morální vedení života je důležitější než život sám. Přijatelná sebevražda je tedy v případech, kdy bychom mohli poškodit lidství v sobě. Existence lidství v naší osobě není tedy stejná jako existence života. Pokud by nás tedy někdo nutil například lhát, tedy porušit naši morální povinnost vůči sobě samému, máme povinnost podle Kanta obětovat svůj život. Nicméně je patrné, že tento druh sebevraždy není dobrovolný.

⁵⁵ Tamtéž, str. 75.

6 David Hume

David Hume byl skotský osvícenský empirik, který kladl velký důraz na svobodné rozhodování člověka o svém životě. Hume považoval tradiční odsouzení sebevraždy založené na provinění vůči Bohu a jím danému řádu za zmatečné a plně pověr. Dané problematice se věnuje ve svém spise *O Sebevraždě (Of Suicide)*, který vyšel až po jeho smrti.

Humeova esej začíná slovy: „*One considerable advantage that arises from Philosophy, consists in the sovereign antidote which it affords to superstition and false religion [...] when sound Philosophy has once gained possession of the mind, superstition is effectually excluded; and one may fairly affirm, that her triumph over this enemy is more complete than over most of the vices and imperfections incident to human nature.*“⁵⁶

Hume považuje filosofii za protijed na pověry a falešné náboženství. Kritizuje zde náboženská dogmata o sebezáchově za všech okolností. Hume se snaží vyvrátit tvrzení, že sebevraždou upíráme Bohu jeho právo vzít nám život, jenž nám dal.

6.1 Humeovo pojetí smrti

Hume byl velmi ovlivněn buddhismem, z čehož vyplývá i jeho chápání smrti – věřil v reinkarnaci. Nepřipouštěl si myšlenku, že by naše smrt znamenal úplné zničení naší existence.

„*What cruelty, what iniquity, what injustice in nature, to confine thus all our concern, as well as all our knowledge, to the present life, if there be another scene still waiting us, of infinitely greater consequence ? Ought this barbarous deceit to be ascribed to a beneficent and wise Being?*“⁵⁷

6.2 Humeovo vyvrácení 3 argumentů proti sebevraždě

Humeova obhajoba morality sebevraždy je kritikou tří hlavních důvodů proti morální přístupnosti sebevraždy. Sebevražda je špatná, protože kvůli ní porušujeme své povinnosti (a) vůči Bohu, (b) vůči společnosti a (c) vůči sobě samému. Hume se snaží postupně vyvrátit tyto 3 důvody proti sebevraždě.

⁵⁶ HUME, David. *Of Suicide*. In: HUME, David. *The Philosophical Works*, str. 406.

⁵⁷ HUME, David. *Of the Immortality of the Soul*. In: HUME, David. *The Philosophical Works*, str. 401.

6.2.1 Provinění proti Bohu a přírodě

Díky obecným a neměnným pravidlům, která jsou stanovená Bohem a kterými se řídí jak neživé, tak živé, je vše předem determinováno. Neexistuje tedy žádná událost, která by byla pro Boha významnější než ty ostatní. Není nic, co by se vymykalo z těchto obecných zákonů, kterými se řídí celý vesmír, člověka nevyjímaje.⁵⁸

„But the life of a man is of no greater importance to the universe than that of an oyster.“⁵⁹

Důležitost lidského života se ve vztahu k vesmíru neliší od života jiných stvoření. Neexistuje nic, co by to dokazovalo. Jedinec, který za svoje zrození vděčí dlouhému řetězu příčin, tedy nenaruší svou smrtí běh vesmíru. Pokud by tomu bylo obráceně, člověk by měl pravomoce, které mu nedal Bůh a které mu nejsou podřízeny.⁶⁰

Nicméně člověku je očividně Bohem umožněno tyto zákony beztrestně porušovat, pokračuje Hume. Člověk tedy smí a umí měnit účel přírody, například tím, že odkloní toky řek. Hume se tedy ptá, proč by člověk nemohl také odklonit krev ze svých žil?⁶¹ Hume zde používá stejnou analogii, jaká byla zmíněna již výše. Pokud člověk vládne nad přírodou, vládne i nad sebou samým, má tedy právo si vzít život.

Pokud tedy život znamená jen utrpení, proč v něm pokračovat? Hume děkuje Bohu za tu možnost úniku: *„I thank providence, both for the good which I have already enjoyed, and for the power with which I am endowed of escaping the ill that threatens me. [...] When I fall upon my own sword, therefore, I receive my death equally from the hands of the Deity as if it had proceeded from a lion, a precipice, or a fever.“⁶²*

„Were the disposal of human life so much reserved as the peculiar province of the Almighty, that it were an encroachment on his right, for men to dispose of their own lives; it would be equally criminal to act for the preservation of life as for its destruction. If I turn aside a stone which is falling upon my head, I disturb the course of nature, and I invade the

⁵⁸ HUME, David. *Of Suicide*. In: HUME, David. *The Philosophical Works*, str. 407–408.

⁵⁹ Tamtéž, str. 410.

⁶⁰ Tamtéž, str. 412.

⁶¹ Tamtéž, str. 410.

⁶² Tamtéž, str. 410–411.

*peculiar province of the Almighty, by lengthening out my life beyond the period which by the general laws of matter and motion he had assigned it.*⁶³

*„Tis impious says the modern European superstition, to put a period to our own life, and thereby rebel against our Creator; and why not impious, say I, to build houses, cultivate the ground, or fail upon the ocean? In all these actions we employ our powers of mind and body, to produce some innovation in the course of nature; and in none of them do we any more. They are all of them therefore equally innocent, or equally criminal.”*⁶⁴

Božský řád je něco, co se celkově odehrává se souhlasem Boha, který je všemocný. Pokud to tak skutečně je, pak se vše děje s jeho souhlasem, jinak by do dění zasáhl.

6.2.2 Provinění vůči společnosti

Hume přirovnává život k úřadu. Pokud nemohu vykonávat daný úřad, mohu rezignovat a vzdát se legálně svých povinností. Podle Humea stejná logika platí i pro život, jenž působí jen utrpení. Nedochází tu k žádnému porušení povinnosti vůči společnosti, právě naopak! Mohu společnosti dokonce v určitých případech i ulevit, ale rozhodně ji nebudu škodit o nic víc. V Humeově stanovisku je patrný utilitaristický názor, že dobro společnosti je nad dobrem jednotlivce.

Hume podotýká, že povinnosti jedince vůči společnosti mají určité hranice. Pokud jsou benefity, které mi společnost poskytuje, menší než moje utrpení, nebo je škoda, kterou utrpím, větší, pak jsou vzájemné benefity nevyrovnané. Navíc se může stát, že se člověk stane pro společnost přítěží. Pak je dle Humea sebevražda nejen nevinná, ale i chvályhodná.

„A man, who retires from life, does no harm to society: He only ceases to do good; which, if it is an injury, is of the lowest kind. – All our obligations to do good to society seem to imply something reciprocal. I receive the benefits of society and therefore ought to promote its interests, but when I withdraw myself altogether from society, can I be bound any longer ? But, allowing that our obligations to do good were perpetual, they have certainly some bounds; I am not obliged to do a small good to society at the expence of a great harm to myself; why then should I prolong a miserable existence, because of some frivolous advantage which the public may perhaps receive from me? If upon account of age and infirmities I may lawfully resign any office, and employ my time altogether in fencing

⁶³ Tamtéž, str. 410.

⁶⁴ Tamtéž, str. 412.

against these calamities, and alleviating as much as possible the miseries of my future life : Why may I not cut short these miseries at once by an action which is no more prejudicial to society?“⁶⁵

6.2.3 Provinění vůči sobě

Nakonec Hume popírá i to, že bychom sebevraždou porušili povinnosti vůči sobě. Někdy se stanou stáří, nemoc nebo životní neštěstí horšími než smrt samotná. Hume tedy nevidí rozpor mezi sebevraždou a povinností vůči sobě samému, neboť je přesvědčen o tom, že člověk si nevezme život, který stojí za to žít.

*„That suicide may often be consistent with interest and with our duty to ourselves, no one can question, who allows that age, sickness, or misfortune may render life a burthen, and make it worse even than annihilation. I believe that no man ever threw away life, while it was worth keeping. For such is our natural horror of death, that small motives will never be able to reconcile us to it.“*⁶⁶

Sebevražda tedy není podle Humea porušení povinnosti vůči Bohu, ani přestupkem vůči společnosti či vůči sobě samému.

⁶⁵ Tamtéž, str. 413.

⁶⁶ Tamtéž, str. 414.

7 Arthur Schopenhauer

Schopenhauer jako představitel pesimistické filosofie ve svém díle *Svět jako vůle a představa* zakládá svou argumentaci ohledně morálnosti sebevraždy na své filosofii, která je výrazně ovlivněna buddhismem a s ním souvisejícím pohledem na smrt a život člověka. To hlavní, co je pro tento pohled charakteristické, bychom mohli shrnout následujícími větami. Vše, co se nám jeví jako realita, je iluzorní. Všechny jevy jsou pomíjivé a přinášejí utrpení. Cílem života je oprostít se nejen od iluze, ale i od vůle, která je důvodem cyklického opakování stále toho samého řetězce: touha-uspokojení-ztráta. Jedinou cestou k ukončení utrpení je právě popření této vůle k životu.

7.1 Schopenhauerovo pojetí smrti

Uvědomování si smrti nás odlišuje od zvířat a je to i důvod, proč se člověk bojí smrti. Schopenhauer ve svém spise *O smrti* ale ukazuje, že se jí nemusíme vůbec bát.

S odkazem na Sokrata je smrt pro Schopenhauera „hlavní inspirátorkou a věrnou přítelkyní filosofie“⁶⁷. Díky smrti a její blízkosti se můžeme dostat v poznání dál, zažít tak existenciální prožitek, který nám umožní prozívat a přiblížit se Pravdě.⁶⁸

Schopenhauer byl silně ovlivněn indickou filosofií, hinduismem a buddhismem. Ve svém díle často uvádí přímo citace z textů východní filosofie, z nichž například Upanišády považoval za vrcholné lidské dílo. Východní filosofie nejsou založeny na využívání racionálního uvažování.

Schopenhauer byl zastáncem názoru, že skrze rozum se nedá podstata bytí odhalit, že cesta k pochopení vede ne z vnějšku, ale skrze tělo, kde se vnější a vnitřní světy protínají. Podrobněji se jeho teorii týkající se poznávání světa nebudu vzhledem k zaměření a omezenému rozsahu mé práce věnovat a zaměřím se na Schopenhauerovo pojetí etiky a zkoumání lidského jednání. Sám nicméně odmítal předkládat nějaké návody a poučovat, co se má či nemá dělat. Cílem filosofie je dle jeho názoru vyložit a vysvětlit podstatu světa, nic víc.

„Ctnost se nedá naučit, stejně jako se nedá naučit genialita.“⁶⁹

⁶⁷ SCHOPENHAUER, Arthur. *O smrti*, str. 5.

⁶⁸ SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa I.*, §71, str. 325.

⁶⁹ Tamtéž, §53, str. 220.

Dále vysvětluje, že jevíci se svět, samotný život, je pro vůli zrcadlem, ve kterém se sama poznává. Forma jevu vůle, tedy forma reality, je pouze přítomnost, nikoli minulost či budoucnost. Život není nic jiného, než stálé střídání hmoty za pevného trvání formy.

„Neboť každý je pomíjivý jen jako jev, naproti tomu jako věc o sobě je bezčasový, tedy také bez konce, ale také jen jako jev se odlišuje od ostatních věcí světa. Jako věc o sobě je vůlí, která se ve všem jeví, a smrt ruší klam, že jeho vědomí ho odděluje od ostatního, toto je přetrvávání.“⁷⁰

Vůle je vůlí k životu, ke kterému se váže plození i smrt.

„Život většiny je jen stálý boj o tuto existenci, kterou nakonec s jistotou všichni ztratí.“⁷¹

Poznání rozumu může vést buď k přitakání vůli k životu, nebo k jejímu popření. Člověk zjišťuje, že je chtěním, tedy individuální vůlí a snaží se skrze motivy poznat, co vlastně tato vůle chce. Tyto motivy mění směr vůle.

Dle Schopenhauera nás v boji o svou existenci udržuje strach ze smrti, nikoli láska k životu.

Člověk se snaží uspokojovat své touhy, nicméně jakmile se tak stane, blažený pocit zmizí a nastoupí nuda. Ženeme se za dalším a dalším cílem, ale nenalzáme klid. Život je tak utrpení, protože každé uspokojení chtění s sebou přináší jen další zdroj utrpení. Přitakání životu je chtění, je to přitakání vůli.

Zlo pramení z egoismu, kdy člověk extrémně prudce přitakává své vůli k životu, až ničí lhostejně druhé. Samotné dobro popisuje takto: *„Tento pojem je bytostně relativní a označuje uměřenost nějakého objektu k jakémukoli určitému úsilí vůle.“⁷²*

Nesobeckost, potlačení vlastního egoismu a s tím spojená ctnost, dobrota, soucit i láska mají stejný kořen - popření vůle k životu. Vůle se odvrací od života i počátků.

Z područí vůle se ale můžeme vymanit a můžeme existovat bez chtění. Musíme ale pochopit, že vše je jedno a rozdílnosti jsou iluzí. Vysvobodit nás může cesta estetická

⁷⁰ Tamtéž, §54, str. 228.

⁷¹ Tamtéž, §57, str. 251.

⁷² Tamtéž, §65, str. 287.

(umění, především hudba), etická (pravá ctnost a dobrota) nebo popření vůle cestou askeze, která neguje vůli k životu a popírá egoismus.

Člověk poté vnímá utrpení ostatních jako své vlastní, stává se nesobeckým.

„V tomto okamžiku nastává znovu pravá, původní svoboda a v tomto smyslu může být okamžik smrti pokládán za restitutio in integrum, tedy navrácení do původního stavu...neboť jen takový jedinec chce zemřít skutečně, a ne pouze zdánlivě, a nežádá tedy dalšího trvání své osoby. Bytí, jaké známe, se ochotně zřiká; co bude místo něj, není v našich očích ničím, protože naše bytí, vztažené k onomu jinému bytí, není ničím; buddhistická víra to nazývá nirvána, tj. vyhaslý.“⁷³

Ten, kdo prohlédl, kdo poznal podstatu věcí o sobě a tím i celek ukončí svou cyklickou dráhu života.

„Pro toho, kdo tak končí, zároveň končí svět.“⁷⁴

Naším cílem by tedy mělo být popření vůle k životu, tím ale Schopenhauer nemyslí spáchání sebevraždy, které by nic nevyřešilo. Smrtí ztrácí bytí jednu individualitu a přijímá druhou.

Když vůle zcela zmizí, nastává stav míru, klidu, utišení mysli, důvěra a radostnost. Nikoli tedy prázdnota, jak by mohlo z následujícího citátu vyznít, ale zůstane jen čisté poznání.

„Ale také opačně, pro všechny ty, v nichž se vůle obrátila a popřela, je tento náš tak reálný svět se všemi svými slunci a mléčnými drahami – Nic.“⁷⁵

Celé toto podrobné shrnutí toto nejpodstatnějšího ze Schopenhauerova pohledu na život a smrt je klíčové pro pochopení jeho názoru na sebevraždu.

7.2 Nesmyslnost sebevraždy

Tím, že se člověk zabije, nezničí vůli k životu, nýbrž pouze její výskyt v určitém čase a místě. Zaniká tedy pouze tělesná schránka v podobě individua, ale bytí samo o sobě, vůle

⁷³ SCHOPENHAUER, Arthur. *O smrti*, str. 79–80.

⁷⁴ SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa I.*, §68, str. 303.

⁷⁵ Tamtéž, §71, str. 325.

k životu zůstává i přes smrt jednotlivce. Sebezničení je tedy symptomem silného přitakání vůle. Proto je sebevražda pro Schopenhauera „*naprosto marné a pošetilé jednání*“⁷⁶.

„*Náš stav je tak bídný, že celkové nebytí by pro něj bylo rozhodně přednější. Kdyby nám toto skutečně nabízela sebevražda, takže by před námi v plném smyslu slova ležela alternativa „bytí či nebytí“, pak by byla nepodmíněně zvolena jako nejvýše žádoucí naplnění. [...] Je v nás však něco, co nám říká, že tomu není tak, že smrt není žádné absolutní zničení.*“⁷⁷

Schopenhauer shledává sebevraždu jako možnou, ale přesto marnou, neboť jednotlivci nepřinesou kýžený účinek – očekávanou úlevu. Člověk má právo zabít sám sebe a nikdo nemá nárok mu toto právo upírat. „*Jedině člověku, který na rozdíl od zvířete není vydán jen utrpení tělesnému, omezenému na přítomnost, ale i nesrovnatelně většímu utrpení, skrytému v budoucnosti i minulosti, utrpení duchovnímu, propůjčila příroda jako kompenzaci výsadu, aby ještě před tím, než sama uvede jeho život do cíle, jej mohl libovolně ukončit, a aby tedy nemusel nutně žít tak dlouho, jak může, nýbrž tak dlouho, jak chce.*“⁷⁸

Schopenhauer tedy člověku přiznává morální právo na sebevraždu a snaží se o nehodnotící stanovisko. Člověka za sebevraždu nijak ve svých dílech neodsuzuje, ale jen upozorňuje, že to není žádné řešení.

7.3 Schopenhauerova definice sebevraha a existenciální prožitek

Podle Schopenhauera neexistuje nikdo, kdo by nechtěl život, dokonce ani sebevrah. Člověk si pouze stěžuje na dané životní podmínky, a proto rebeluje s myšlenkou sebeztrouky: „*Sebevrah chce život a je pouze nespokojen s podmínkami, za nichž mu byl dán.*“⁷⁹ Sebevrah si sám sobě vyhláší válku. Prudkost, s níž chce život, vede pak k jeho sebeztrouce.⁸⁰

Dle Schopenhauera je sebevrah podobný „*nemocnému, který nenechává dokončit započatou bolestivou operaci, jež by ho mohla zachránit, nýbrž raději si pozdrží nemoc*“⁸¹. Bolestivou operací zde myslí utrpení, které ale je užitečné k plnému poznání. Zmíněnou nemocí myslí to, že zatím nechápeme, že viditelný svět je pouze jevem, jenž „*o sobě není*

⁷⁶ Tamtéž, §69, str. 316.

⁷⁷ Tamtéž, §59, str. 260.

⁷⁸ SCHOPENHAUER, Arthur. *O vůli v přírodě a jiné práce*, str. 437.

⁷⁹ SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa I.*, §69, str. 315.

⁸⁰ Tamtéž, §69, str. 316.

⁸¹ Tamtéž, §69, str. 316.

ničím a jen tím, co se v něm vyjadřuje (podle Kanta věc o sobě, podle Platóna idea), a má význam a skrytou realitu“⁸². Sebevražda brání nám v našem hlubším poznání a oddálí nás od Pravdy.

„Obrátíme-li však pohled od své vlastní bídy a zajatosti na ty, kteří přemohli svět, v nichž vůle dospěla k plnému poznání, našla se ve všem a pak se sama svobodně popřela, a kteří pak už jen čekají, až uvidí mizet její poslední stopu s tělem, které oživuje; pak se nám – místo neúnavného puzení a usilování, místo nikdy neuspokojené a nikdy neutuchající naděje, z níž sestává životní sen chtějícího člověka – ukáže onen mír, který je vyšší než všechen rozum, ono celkové utišení mysli, onen hluboký klid, neotřesitelná důvěra a radostnost, jejichž pouhý odlesk v tváři, jak ho podali Raffael a Correggio, je úplný a jistým evangeliem: zůstalo jen poznání, vůle zmizela.“⁸³

Zde Schopenhauer mluví o překonání životní touhy, nikoli o zabití sebe sama. Smrt má pro něho význam jen v případě, že dotyčný dojde k nové existenciální zkušenosti.

⁸² Tamtéž, §31, str. 146.

⁸³ Tamtéž, §71, str. 325.

8 Friedrich Nietzsche

„Myšlenka na sebevraždu je silný útěšný prostředek: člověk s ní překlene leckterou zlou noc.“⁸⁴

Nietzsche nebyl systematický myslitel a ani u problematiky sebevraždy tomu není jinak. Nietzsche se zabýval otázkou sebevraždy (přímo či nepřímou) hned několikrát. V jeho dílech najdeme pouze pár postřehů a poznámek, které sice nejsou vzájemně propojeny, ale přesto se z nich dá vyčíst jeho postoj k sebevraždě.

Nietzsche na danou problematiku pohlíží ze dvou různých úhlů. Na jedné straně se Nietzsche dívá na sebevraždu v konkrétních případech jako na zcela přirozený a racionální akt, v němž sebevrah (znovu) potvrzuje svou vůli a svobodu. Na druhé straně by se dal jeho přístup k sebevraždě považovat za filosoficko-existencialistický. Nietzsche si totiž klade otázku, zda má či nemá cenu žít ve světě, který je zbaven smyslu a účelu.

8.1 Nietzscheho pojetí smrti

Nietzsche rozlišuje dva typy smrti: dobrovolnou a nedobrovolnou. Dobrovolná smrt je sebevražda a Nietzsche ji někdy označuje za rozumnou či svobodnou. Naopak nedobrovolná smrt je přirozená smrt a Nietzsche ji pokládá za nerozumnou.

„Proč by pro zestárlého muže, jenž cítí, jak mu ubývá síla, mělo být chvályhodnější čekat na pozvolné vyčerpání a rozklad než si za plného vědomí vytknout cíl?“⁸⁵

„Co je rozumnější, zastavit stroj, když je dílo, jež po něm člověk žádal, vykonáno – anebo ho nechat běžet, dokud se nezastaví sám, tj. dokud se neporouchá?“⁸⁶

Z těchto dvou otázek je jasně patrné, že z hlediska starého muže nebo, použijeme-li metaforu stroje, člověka, který dokončil svůj úkol a dosáhl svého cíle, se pro Nietzscheho jeví sebevražda (tj. dobrovolná smrt) jako racionální volba, která je „*docela přirozená, nabízející se jednání*“. Sebevražda je v tomto případě podle Nietzscheho „*vítězstvím rozumu*“.⁸⁷ Nietzsche se dokonce zmiňuje o úctě, kterou by sebevražda provedená starým

⁸⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *Mimo dobro a zlo*, §157, str. 86.

⁸⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské I.*, §80, str. 61.

⁸⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské II.*, §185, str. 481.

⁸⁷ NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské I.*, §80, str. 61.

mužem, který již cítí konec svých sil, vyvolala u největších řeckých filosofů a nejudatnějších římských vlastenců.⁸⁸

Naopak nedobrovolná smrt, tj. přirozená smrt, je brána za iracionální, protože pak podle Nietzscheho dochází ke zničení racionální bytosti, která závisí na iracionální entitě (těle), k níž je bytost připoutána. Přirozená smrt je tedy sebevraždou přírody samotné. Nedobrovolná smrt je pro „přebytečné“, kteří lpí na životě a nemají „sílu přiblížit se vlastnímu cíli života“.⁸⁹

Nedobrovolná smrt je vlastně pomalou sebevraždou, proto Zarathustra přebytečným káže rychlou smrt: „*Přespříliš mnoho lidí žije a přespříliš dlouho visí na svých větvích. Kéž by přišel víchř, jenž by sklátil se stromu všechno to shnilé a červivé! Kéž by přišli kazatelé rychlé smrti! To by byli praví víchřové, ti by mi klátili stromy života!*“⁹⁰ Pokud člověk sám nestojí za nic, má se sebou raději skoncovat a neurážet tak samotný život, a tím získat téměř právo na život: „*Není v naší moci zabránit, abychom se nenarodili: můžeme však tuto chybu [...] opět napravit!*“⁹¹

Dokonce bychom přebytečným měli v tom pomáhat, proto Nietzsche píše novou morálku pro lékaře: „*Nemocný je cizopasníkem společnosti. V jistém stavu je neslušné žít ještě déle. Další živoření ve zbabělé závislosti na lékařích a praktikách, po ztrátě smyslu života, práva na život, mělo by u společnosti mít za následek hluboké opovržení. Lékaři pak měli být prostředníky tohoto opovržení, – ne recepty, ale každého dne novou dávku odporu k svému nemocnému. Vytvořit novou zodpovědnost, lékařskou zodpovědnost, pro všechny případy, kdy nejvyšší zájem života, vzestupujícího života vyžaduje nejbezohlednějšího potlačení a vytlačení zvrhajícího se života – například pro právo na plození, pro právo zrození, pro právo žít.*“⁹²

Nietzsche kritizuje náboženské pojetí smrti, které je podle něj odpovědné za názor, že dobrovolná smrt je nepřirozená. V rámci náboženství je to Bůh, který dává lidem příkaz k odchodu. Lidé tedy nemají jinou možnost, než se podřítit boží vůli. Avšak mimo náboženství dle Nietzscheho nemají lidé důvod glorifikovat přirozenou smrt a naopak hanit

⁸⁸ Tamtéž, §80, str. 61–62.

⁸⁹ Tamtéž, §80, str. 62.

⁹⁰ NIETZSCHE, Friedrich. *O svobodné smrti*. In: NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra I*, str. 64.

⁹¹ NIETZSCHE, Friedrich. *Nájezdy nečasového*. In: NIETZSCHE, Friedrich. *Soumrak model*, §36, str. 139.

⁹² Tamtéž, §36, str. 137–138.

tu dobrovolnou.⁹³ Nietzsche bojoval proti této denaturalizaci sebevraždy, která byla v myslí lidí ukotvována po staletí křesťanstvím.

8.2 Sebevražda jako akt svobody

Sebevražda je u Nietzscheho spojována s pojmem svoboda. Dobrovolná smrt je svobodná smrt. Považuje ji za nejvyšší potvrzení svobody a vůle, za příležitost, jak (opětovně) potvrdit svou svobodu, tedy už naposledy. Sebevražda nepředstavuje jen svobodu zemřít, ale tím, že si zvolíme svobodně okamžik své smrti, se utvrzujeme ve své svobodě, jak názorně ukazuje formulace „*svoboden k smrti a svoboden v smrti*“⁹⁴. Nicméně toto potvrzení naší svobody vůle nemá nic společného s oním pojmem svobodné vůle, kterou Nietzsche zavrhuje jako čistou mytologii.⁹⁵ Naopak tato svoboda ve smrti je podobná svobodě suverénního individua z Genealogie morálky, které je „*rovné jen sobě samému, mravnosti mravů se opět vymanivší, autonomní a mravnost převyšující*“⁹⁶.

Sebevražda nám přináší svobodu hned na několika úrovních. Sebevražda nás osvobozuje od našeho těla, které Nietzsche nazývá „*živořícím – často nemocným a tupým vězeňským hlídačem*“⁹⁷, od strachu ze smrti a od křesťanské morálky.

Svobodná smrt, kterou hájil Nietzsche, není výzvou k sebevraždě. Nietzsche totiž považuje také předčasnou smrt za nepřirozenou. Sebevražda musí být vykonána „v pravý čas“: „*Mnoho lidí umírá příliš pozdě, a někteří příliš záhy. Cize zní posud učení: ‚Zemři v pravý čas!‘*“⁹⁸ Nietzsche pojímá sebevraždu jako zrcadlo lidského života – pokud nežijeme dobře, nemůžeme ani dobře odejít: „*Zemři v pravý čas: tak učí Zarathustra. Ovšem, kdo nikdy v pravý čas nežije, jak by ten kdy v pravý čas umíral?*“⁹⁹ Proto takto pojatá smrt není opakem života, právě naopak: z lásky k životu člověk by měl chtít, aby smrt byla jiná, svobodná, vědomá, žádná náhoda, žádná léčka.¹⁰⁰ Dobrovolná smrt v pravý okamžik je znakem ušlechtilého ducha a je znamením ryzí ctnosti. Ušlechtilý duch odchází ze života jako zralé jablko, které padá ze stromu, když je čas. Odejít ve správný čas je ale obtížné umění, sám Zarathustra si je toho vědom. Jak tedy člověk pozná, kdy nastal ten „pravý“ čas?

⁹³ NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské II.*, §185, str. 481.

⁹⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *O svobodné smrti*. In: NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra I.*, str. 65.

⁹⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *Mimo dobro a zlo*, §21, str. 28–29.

⁹⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*, II §2, str. 42–43.

⁹⁷ NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské II.*, §185, str. 481.

⁹⁸ NIETZSCHE, Friedrich. *O svobodné smrti*. In: NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra I.*, str. 63.

⁹⁹ Tamtéž, str. 63.

¹⁰⁰ NIETZSCHE, Friedrich. *Nájezdy nečasového*. In: NIETZSCHE, Friedrich. *Soumrak model*, §36, str. 139.

„Kdo má cíl a dědice, chce smrti své v pravý čas pro cíl a dědice. A z úcty k cíli a dědici nebude již v svatyni života zavěšovati vetších věnců.“¹⁰¹ Svobodná smrt je klidné a úctyhodné završení smysluplného života, který dosáhl svého cíle a nyní nachází dvě ideální pokračování v dědici. Zarathustra tedy prezentuje smrt jako přirozený jev: „A zase zemí se stanu, abych došel klidu v té, jež mne zrodila.“¹⁰²

8.3 Nietzscheho filosoficko-existencialistický pohled na sebevraždu

Otázka, zda má či nemá cenu žít, je vázaná na Nietzscheho předpoklad, že existence je sama o sobě nesmyslná a bezcenná. V existencialistickém kontextu je sebevražda chápána jako možný, nikoliv nutný důsledek vědomí, které došlo k tomu, že život je nesmyslný, a proto nemá smysl ho dál žít. Tento pohled krásně ilustruje pesimistický věstec ze Zarathustry:

„– i viděl jsem, kterak veliká truchlivost padá na lidi. Nejlepší z nich se nabažili svého konání. Nauka vzešla, víra běžela vedle ní: ‚Vše prázdno jest, vše jedno jest, vše bylo!‘ A ze všech pahorků se ozývalo: ‚Vše prázdno jest, vše jedno jest, vše bylo!‘ Ano, sklidili jsme žeň: ale proč nám všechny plody shnily a zhnědly? Co spadlo v poslední noci se zlého měsíce? Marná byla všechna práce, v jed zkyslo naše víno, zlý pohled nám pole a srdce spálil do žluta. [...] ‚Ach, kde jej ještě moře, kde by bylo lze utonouti!‘: tak zní náš nářek – zní do dálky přes ploché bažiny. Věru, i k umírání jsme příliš zemdleli; teď bdíme ještě a živoříme v umrlčích komorách!“¹⁰³

V těchto slovech je vystižena absolutní nesmyslnost a bezúčelnost lidského bytí. Nietzsche přímo uvažuje o možnosti sebevraždy jako úniku z bezcílné a bezcenné existence: „Je možné setrvat nevědomě v nepravdě? anebo, jestliže tomu tak být musí, není lépe dát přednost smrti?“¹⁰⁴ Nietzsche si plně uvědomoval důsledky smrti Boha a zničení morálky, v rámci které byla morální povinnost zachování života. „Celý lidský život je hluboko vnořen do nepravdy,“ jak tvrdí Nietzsche, „jednotlivec ho z této studny nevytáhne jinak, než že při tom z hloubi zanevře na svou minulost.“¹⁰⁵ K tomu člověk potřebuje svoji duchovní sílu, tedy schopnost snášet nesmyslný život bez pomoci jakékoliv metafyzické útěchy. Kromě duchovní síly člověka mu v tom pomáhá i umění, které ho přesvědčuje o tom, že navzdory

¹⁰¹ NIETZSCHE, Friedrich. *O svobodné smrti*. In: NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra I.*, str. 63.

¹⁰² Tamtéž, str. 65.

¹⁰³ NIETZSCHE, Friedrich. *Věstec*. In: NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra II.*, str. 121–122.

¹⁰⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské I.*, §34, str. 39.

¹⁰⁵ Tamtéž, §34, str. 39.

své nesmyslné a tragické povaze život stojí za to žít a stojí za to, aby byl potvrzován. „*Umění a nic než umění!*“, píše Nietzsche ve své poznámce, „*je to velký umožňovatel života, velký svědce k životu, velké stimulanty k životu.*“¹⁰⁶

Nietzsche se snažil definovat problém sebevraždy jako zbavený morálky – tedy něco, co stojí „mimo dobro a zlo“. Na rozdíl od Kanta pro Nietzscheho totiž neexistuje žádný morální argument proti sebevraždě. Nietzsche obrací vztah mezi životem a morálkou: není to život, který musí následovat pravidla morálky, nýbrž morálka, která se musí přizpůsobit nebo vytvořit podle životních potřeb člověka. Pro Nietzscheho je hlavní spíše racionalita činu, která člověku umožňuje vyhnout se zbytečnému utrpení a ponižující smrti. Přirozený charakter tohoto činu a jeho správné ocenění musíme po dvou tisíciletích křesťanské tradice obnovit; tedy musíme přehodnotit staré hodnoty, které se ukázaly jako život zničující a znehodnocující, a případně najít nové.

V Nietzscheho filozofii je toto přehodnocení klíčem k překonání nihilistického postoje k životu a z něj plynoucí touhy po sebevraždě. Filosoficko-existencialistická otázka sebevraždy přestane být tak znepokojivě naléhavá, jakmile pochopíme, že přehodnocením lze vytvořit nový lidský a pozemský smysl. Člověk nemůže žít ve světě, který postrádá smysl, ani nemůže žít bez hodnot. Aby zaplnil prázdnotu nesmyslného a absurdní existence, musí proto dát životu nový smysl a vytvořit nové hodnoty nebo přehodnotit ty staré. „*Teprve člověk vložil hodnoty do věcí, aby se uchoval – teprve člověk stvořil věcem jejich smysl, lidský smysl! [...] Teprve tím, že odhadujeme cenu, povstává hodnota: a bez toho byl by ořech života prázdný.*“¹⁰⁷

¹⁰⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *Pozdní pozůstalost II.*, 1887/88, 11[415], str. 171.

¹⁰⁷ NIETZSCHE, Friedrich. *O tisíci a jednom cíli.* In: NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra I.*, str. 52.

9 Krátké shrnutí

Nyní se podíváme ve zkratce na shrnutí toho nejdůležitějšího z předchozích kapitol. Do textu si dovolím vnést i pár svých námitek, které se týkají problému pro praktické využití či pochopení názorů jednotlivých filosofů na sebevraždu.

Pohled na absurditu světa, který nám předkládá **Camus**, je dle mého názoru blízký mnoha lidem v dnešním chaotickém světě. Camus nepopírá absurditu, neodvrací se a ani se ji nesnaží zničit. Jeho pohled nám pomáhá uvědomit si, že vztah, který máme k utrpení, k absurditě světa i ke svému osudu si vytváříme sami. Můžeme se absurditě postavit. Pokud spácháme sebevraždu, absurdita zvítězí. Tento přístup revolty vyžaduje odhodlání a dle mého názoru i energii, která ale mnohým lidem po delším strádání může chybět. Není to také řešení pro ty, kteří hledají vnitřní klid, kteří touží po jednotě a souznění. Revolta tak bude vyhovovat mladým silným samotářům. I když samozřejmě netvrdím, že to, jaký vztah si vytvoříme k čemukoli, co nám život přinese, není praktický pro úplně každého. Camus tak nevidí v sebevraždě smysluplnou odpověď na otázku po smyslu života. Soudí, že to není jednání ve smyslu hledání toho lepšího, jak jsme si morálku vymezili pro tuto práci.

Dle **Kanta** je sebevražda nemorální, protože porušuje první i druhé znění kategorického imperativu. Připouští jen pár výjimek, kdy bychom se na sebevraždu mohli dívat jako morální jednání.

Zakládá svou argumentaci na využití rozumu a může vyznít jako úplná absence citů (i když dle mého názoru jde Kantovi o získání určitého odstupu jak od intelektu, který se zabývá zpracováním informací získaných smysly, tak i o získání nadhledu v emocionálních prožitcích). Nicméně v Kantově filosofii hraje důležitou i jeden subjektivní pocit – úcta k zákonu, která může být chápána jako určitý „vnitřní hlas“, který by podle Kanta nám měl napovědět, jak máme jednat.

Problém s využitím pro praktické účely v životě spatřuji v tom, že pro většinu lidí je Kantova teorie poznání příliš komplikovaná, plná pojmů, které lze jen těžko uchopit. Co si konkrétně má člověk představit pod pojmem lidství, nebo jak má využít teorii o čistém rozumu v praxi? Další problém pro praktické využití vidím v tom, že Kant zakládá morálku na povinnosti. Pokud se má člověk chovat v souladu s morálkou, nesmí být morálka nařízením, se kterým vnitřně bojuje. Co člověk musí, to dělá nerad, to dělá s odporem a vyhýbá se tomu, obzvlášť pokud v dané činnosti nevidí pro sebe přínos. Člověk musí chápat, proč je určité jednání pro něj dobré, musí vědět, co dobrého tím pro sebe získá. Pak takové

jednání bude se ním v souladu. Člověk pak bude chtít takto jednat, protože se rozhodl na základě svobodné vůle, nikoli z donucení.

Výstižně se o Kantově morálce vyjádřil Nietzsche: „*Starší morálka, jmenovitě Kantova, vyžaduje od jednotlivce jednání, které si přejeme ode všech lidí: krásná to naivita; jako kdyby každý bez dalšího věděl, při kterém druhu jednání celek lidstva prospívá, tedy které způsoby jednání je si vůbec třeba přát; je to teorie, jež podobně jako teorie volného obchodu předpokládá, že v souladu s vrozenými zákony zlepšování musí vzniknout všeobecná harmonie sama od sebe.*“¹⁰⁸

Hume obhajoval právo člověka na ukončení života plného utrpení. Zaměřil se na zboření argumentů ohledně porušení povinnosti vůči Bohu a jím daného řádu, prohřešení vůči společnosti i porušení povinnosti vůči sobě samému. Jeho argumentace je srozumitelná a uvedené příklady jsou velmi výstižné. Například když srovnává odklonění řeky s odkloněním krve z žil a konstatuje, že ani jedno není porušením přírodního řádu a ani prohřeškem proti Bohu. Argumentoval i hlediskem známým už od antiky, tedy prospěšností takového činu pro společnost.

K sebevraždě rozhodně nenabádá. Posuzuje ji však jako možnost, která není v rozporu s morálkou, pokud je v souladu s vnitřním prožitkem daného člověka. Na rozdíl od Kanta se nezaměřuje Hume jen na otázku používání rozumu a následné povinnosti člověka jednat dle vyvozených soudů, ale pátrá po přirozenosti. Jeho dílu *Treatise on Human Nature* se budu ještě věnovat dále v textu.

Schopenhauer byl silně ovlivněn východní filosofií. Na fakt, že život je utrpení, nehledá řešení ve vzdoru ani v rozumu. Ve svém díle seznamuje čtenáře s filosofií inspirovanou buddhismem, kde jedinou cestou z utrpení je popření vůle k životu, což může vyznít pro většinu lidí pesimisticky, pokud si neuvědomují souvislost s tím, že vůle nás ovládá a my žijeme v chybném přesvědčení, že jednáme svobodně. Schopenhauer nabízí 3 cesty vedoucí k popření vůle – umění, soucit a askezi.

Schopenhauer jasně konstatuje, že sebevražda není výrazem popření vůle, ale naopak. Sebevraždu spáchá člověk, který vůli přitakává. Je to akt vůle, která se chce vyhnout utrpení. Člověk se neosvobodí. Sebevrah zatím nepochopil, že smrtí nekončí jeho pravá existence.

¹⁰⁸ NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské I.*, §25, str. 33.

Ztratí jen vědomí a s tím také schopnost poznání. Jeho individuální vědomí je pouhým jevem a umírá tedy jen onen jev, ale v širším měřítku člověk žije dál, protože vůle, jejímž byl úkazem, nezaniká.

Schopenhauer neklade důraz čistě jen na rozum jako Kant. Vybírá si metodu poznání. Mohli bychom tedy konstatovat, že stejně jako Hume chce poznat přirozenost člověka a následně využít rozum k pochopení podstaty.

Takto se sám ke Kantově filosofii vyjádřil: „*Podstatný rozdíl mezi Kantovou metodou a tou, kterou sleduji já, spočívá v tom, že on vychází od zprostředkovaného, reflektovaného poznání, já naproti tomu od bezprostředního, intuitivního. Jeho postup lze tedy přirovnat k měření výšky věže z jejího stínu, můj pak s bezprostředním přiložením měřítka. Proto je mu filosofie vědou z pojmů, mně vědou v pojmech, z názorného poznání, které je jediným zdrojem veškeré evidence, uchopeného a fixovaného v obecných pojmech.*“¹⁰⁹

Schopenhauer chce svým čtenářům srozumitelně přiblížit učení Východu. Nejsme svobodní, dokud si neuvědomíme, že svět, který vnímáme je pouhou iluzí. Schopenhauer jasně konstatuje to samé, co Buddha: život je utrpení. Dle mého názoru to ale ze Schopenhauera nedělá zatrpklého pesimistu. Jeho texty věnované soucitu, lásce či umění jasně napovídají, že dokázal vidět i krásy světa. Snaží se lidem vysvětlit, že přitakání vůli plodí krutost a zlomyslnost. Rozum jako takový sice slouží vůli, ale my díky němu také můžeme vůli odhalit a následně se jí postavit a popřít ji. Tak zkrotíme nejen chtění, ale můžeme se také naučit soucitu, protože budeme potlačovat vlastní egoismus a začneme soucítit s ostatními lidmi. Naučíme se chápat utrpení jako příležitost toto utrpení odstraňovat. Rozum již nevyužíváme k tomu, abychom rozpoznali objekty našeho chtění, ale abychom se z koloběhu chtění uspokojování potřeb vymanili. Uspokojení vlastních potřeb totiž vede jen k nudě, která vede ke hledání nového objektu chtění. Po dosažení uspokojení pak ale nepřichází trvalé štěstí, protože celý cyklus se znovu opakuje.

Schopenhauer upozorňuje i na to, že cílem bolesti není vlastní utrpení. Je to způsob upoutání pozornosti, abychom mohli bolest odstranit. V momentě, kdy se nám podaří prozívat, a my si uvědomíme, že individualita je jen představou, tak začneme chápat, že utrpení

¹⁰⁹ SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa I.*, str. 356.

ostatních je naším vlastním utrpením. Toto propojení mezi schopností vnímat bolest a zároveň soucítit nám teprve může přinést pocit naplnění.

Nietzscheho pojetí existence jako nesmyslné a bezúčelné ovlivnilo jeho pohled na sebevraždu. Snaží se definovat problém sebevraždy jako problém zbavený morálky.

Nietzsche upozorňuje, že pohled na smrt a sebevraždu je zkreslený křesťanstvím a že je třeba přistoupit k přehodnocení všech hodnot. Nová morálka, která vznikla právě tímto přehodnocením, je prostředek ke snášení myšlenky nesmyslnosti bytí.

Zastává názor, že v zásadě nic nás nenutí čekat na přirozenou smrt. Připomíná nám přirozenou podstatu sebevražedného aktu, u kterého vyzdvihuje jeho racionalitu, která umožňuje člověku vyhnout se zbytečnému utrpení a ponižující smrti. Zabít sebe sama je naše právo, díky kterému se můžeme utvrdit o své svobodě. Ti, kdo poznají kdy odejít, jsou podle Nietzscheho svobodní.

To, že jsem zařadila Nietzscheho ve svém výběru filosofů nakonec, za kapitulu o Schopenhauerovi, má své odůvodnění. Nietzsche totiž přijal spoustu myšlenek od Schopenhauera.

Podle Nietzscheho byl největší přínos Schopenhauera v tom, že učil lidi osvobodit se od vnějších vlivů i od utrpení. Stejně jako Schopenhauer staví Nietzsche do středu své filosofie vůli. Nietzsche ale odmítá Schopenhauerovo vzepření se vůli a její celkové popření, protože to člověka umrtvuje. Naopak vyzývá k tomu, aby člověk přijal sám sebe a řekl životu ano. Nietzscheova vůle k moci je pozitivní silou, která člověka žene vpřed, která umožňuje zrození nadčlověka.

10 Misky vah morálního posuzování

Může rozum čistou kalkulací dospět ke stejnému názoru jako cit? Mohou souznít v harmonii?

10.1 Rozum vs. cit

Při čtení nejrůznějších pojednání o morálnosti sebevraždy si musí člověk položit otázku, zda se nejedná o pouhé racionalistické úvahy, které nemají oporu v naší zkušenosti. Které jdou proti všemu, co člověk cítí. Jak konkrétně aplikovat teorii při posuzování sebevražedného jednání? Jak při hodnocení morálnosti jednání postupovat?

Podobně, jako se liší způsoby argumentace pro či proti sebevraždě, stejně tak se liší filosofové v metodách a v postupech, kterými dospěli ke svým soudům. Je zřejmé, že pozorují, shromažďují informace, zkoumají vazby i hodnoty jednotlivých pojmů.

Jenže záleží na tom, z jaké perspektivy se na člověka a jeho jednání dívají. Pokud se na problém nepodívají ze všech stran, je jejich pohled omezený. Každá mince má dvě strany. Abych člověk zjistil, co se skrývá na opačné straně, musí minci otočit. Navíc čím rozsáhlejší je problém, tím větší je potřeba nadhledu (odstupu).

A právě úhel pohledu a to, na co se filosofové často zaměří, bývá omezené. Pohled z jedné strany poskytuje zcela jiné informace, než lze vyčíst z druhé strany pomyslné mince. Z odlišných informací pak vyplývají často protichůdné závěry. Dochází ke sporům v tom, jaká je vlastně podstata problému. Jako když několik slepců ohmatává obrovského slona. Jeden ho drží za chobot a tvrdí, že je to hadice, druhý za ocas a tvrdí, že je to provaz, zatímco třetí ohmatává nohu slona a tvrdí, že je to sloup. Navíc každý slepec vnucuje ostatním svou pravdu a všichni se diví, že ti druzí odmítají „tak jasný“ závěr přijmout.

Vezměme si třeba Kantovu teorii a podívejme se na to, kde často narazí na odpor. Osobně mám problém s tím, že se Kant na člověka dívá primárně jako na bytost rozumnou. Neklade však stejný důraz na to, že člověk je bytost, která také cítí. Navíc své závěry Kant formuluje jako imperativy, příkazy. Mluví o povinnosti. Pokud člověk něco „musí“, pak většinou tak činí s určitou averzí. Cítí se pod nátlakem, příkazy jsou spojené s omezením svobody. Osobně se domnívám, že člověk musí chtít, nebo alespoň vědět, proč se například bude cítit lépe.

Navíc sám Kant uznával, že rozum nedokáže zodpovědět spoustu klíčových otázek. Byl si vědom těchto limitů: „*Lidský rozum má zvláštní osud, pokud jde o jeden druh*

*poznatků: je zatěžován otázkami, které nemůže odmítnout, neboť jsou mu ukládány jeho vlastní přirozeností, avšak nemůže na ně ani odpovědět, protože překračují veškerou jeho schopnost.*¹¹⁰

Využití pouhého rozumu při hledání odpovědí, na základě kterých budeme cokoli posuzovat, nestačí. Člověk není přístroj, který na základě zadaných dat a analýz vyhodnotí správně další krok v postupu. Navíc naše smysly poskytují pouze dílčí zkrácený obraz o tom, co nás obklopuje, a náš rozum následně vyvozuje chybné názory. Rozum zkrátka není schopen vždy dojít k bezchybným soudům.

Důležitý je také fakt, že člověk často jedná impulzivně, někdy automaticky, podle zvyku, a velmi často nad rozumem převáží cit, vášně a skryté touhy. V konečném stádiu je to pak samotný životní prožitek, kdo rozhoduje o našem jednání. Nikoli racionální úvahy a bezcitné výtvary mysli. Vykonstruované teorie, které nejsou v souladu s přirozeností člověka, dle mého názoru nemohou v praktickém životě nalézt využití. Pokud hledáme prvotní příčinu sebevražd, nesmíme přehlížet oblast lidských prožitků.

Prožitky jsou to, co člověk vnímá a cítí. Je to lidská přirozenost, to, k čemu jsme byli zrozeni. Abychom mohli zjistit, jaká tato přirozenost je, musíme věnovat pozornost tomu, jakým způsobem prožitky působí na naše rozhodování, které následně určí, jak budeme jednat. Jedním z těch, kteří se domnívali, že klíčovou roli v našem rozhodování hraje bezprostřední prožitek, byl David Hume. Hume byl přesvědčen, že při poznávání lidské přirozenosti musíme vyjít z naší zkušenosti, z toho, co prožíváme a cítíme. Ve své *Treatise of Human Nature* došel k závěru, že rozum sice posuzuje, zda je něco pravdivé či nepravdivé, ale vlastní morální hodnocení z něj nepochází.¹¹¹

Hume netvrdil, že by rozum neměl z hlediska morálního jednání význam. Vždyť díky procesům, které se odehrávají v naší mysli, je člověk schopen zpracovávat informace, souvislosti a vytvářet soudy. Je to právě rozum, který nám zpřístupňuje to, k čemu se naše soudy vztahují, a zároveň formuluje kauzální soudy, díky kterým zjišťujeme souvislosti mezi jednotlivými účely a prostředky.

Rozdíl mezi poznáním a hodnotovými soudy tkví v tom, že hodnotové soudy ohledně existence objektů či kauzálních vztahů, pokud jsou negativní, nezpůsobí, že by jednání, které

¹¹⁰ KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*, str. 510.

¹¹¹ HUME, David. *A Treatise of Human Nature*, str. 485.

se o tyto soudy opírá, bylo nemorální.¹¹² Morální soudy ovlivňují nejen naše jednání, ale také na naše touhy. Mají vliv na to, co nás přitahuje.

Lidská přirozenost jako základ morálky s sebou přináší mravní zkušenost a také mravní hodnocení jednání. Hume přirovnává morální soudy k estetickým soudům, kde potěšení značí ctnost a pocit strasti naopak neřest. Zkoumá, zda posuzujeme, co je dobro (ctnost) a co zlo (neřest) na základě našich idejí nebo na základě impresí. Zcela jistě pak dochází k závěru, že se rozhodujeme podle impresí:

„Vice and virtue, therefore, may be compar'd to sounds, colours, heat and cold, which, according to modern philosophy, are not qualities in objects, but perceptions in the mind : And this discovery in morals, like that other in physics, is to be regarded as a considerable advancement of the speculative sciences ; tho', like that too, it has little or no influence on practice. Nothing can be more real, or concern us more, than our own sentiments of pleasure and uneasiness; and if these be favourable to virtue, and unfavourable to vice, no more can be requisite to the regulation of our conduct and behaviour.“¹¹³

„An action, or sentiment, or character is virtuous or vicious ; why ? because its view causes a pleasure or uneasiness of a particular kind. In giving a reason, therefore, for the pleasure or uneasiness, we sufficiently explain the vice or virtue. To have the sense of virtue, is nothing but to feel a satisfaction of a particular kind from the contemplation of a character. The very feeling constitutes our praise or admiration. [...] We do not infer a character to be virtuous, because it pleases : But in feeling that it pleases after such a particular manner, we in effect feel that it is virtuous.“¹¹⁴

To, zda je něco chvályhodné či zavrženíhodné posuzujeme podle pocitu, zda je nám to příjemné nebo nepříjemné. Pokud se o nějakém jednání nebo o nějakém osobnostním rysu vyjádříme jako o zlém, pak tím nemáme na mysli nic jiného, než že jeho pozorování v nás vzbuzuje pocit (jsme přesvědčeni o tom), že je nemravný, neřestný, zlý.

Co z toho ale vyplývá pro morální posouzení jednání? Jaký má být motiv, hlavní cíl mého snažení? Co musí tento cíl splňovat?

¹¹² Tamtéž str. 358–361.

¹¹³ Tamtéž, str. 469.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 471.

10.2 Plusy a mínusy v pojetí rozumu a citu

Rozum i cit jsou nástroje, které člověk při rozhodování využívá. Rozum prozkoumává dostupné informace a ptá se, co pro nás bude největším přínosem. Zkoumá různé scénáře, varianty, propočítává jejich plusy a jejich mínusy. Pátrá v paměti ve vzpomínkách, zda nenajde nějakou náповědu. Vyhledává vzorce chování, které pro nás byly nejvíc užitečné, které se nám vyplatily, díky nimž jsme bohatší. Chce úspěšné jednání zopakovat. Táhne nás směrem k plusovým ziskům, odtahuje nás od možných vzorců chování, které způsobily pokles našeho bohatství.

Cit funguje na jiném principu, nepočítá zisky ani ztráty. Při zkoumání možných scénářů budoucího jednání posuzuje jen líbí/nelíbí neboli přitahuje mne to/odpuzuje mne to. Stejně jako u magnetu. Na základě zkušeností z minulosti a na základě toho, jaké prožitky právě člověk pocítuje, nás cit táhne směrem k plusům (daná věc vyvolává slast, pozitivní pocity) a směrem od mínusů (daná věc vyvolává strast, negativní pocity).

Cit a rozum se často neshodnou a každý z nich nás táhne jinam. My si pak zvolíme směr naší cesty (našeho jednání) podle toho, kdo z nich je silnější.

Buď zvítězí rozum, protože emoce nejsou v danou chvíli nasměřované na cíl, jehož přitažlivost by rozum přemohla, nebo v nás daný cíl vyvolá silnou vlnu příjemných emocí a ta spláchne veškeré argumenty rozumu. Ten je umlčen, protože neumí najít silné důvody. Nemá dostatek podkladů pro svá tvrzení. To, že nejsou argumenty rozumu dostatečně silné, je způsobeno tím, že nevidí velké přínosy. Potenciální zisky vyhodnotí jako nízké. To, že nevidí přínosy, ale neznamená, že tam nejsou. Mohou tam být, ale my je nevidíme. Rozum je pouhý nástroj, který zpracovává námi poskytnuté informace, my jsme ti, kdo se dívá a ovládá naši pozornost, která funguje jako zdroj světla, něco jako baterka. Bez světla nic nevidíme, tedy nevnímáme to, co je ve tmě skryté našemu vědomí. Pokud něčemu věnujeme pozornost, stává se to pro nás viditelné a my můžeme poznávat. Tak získáváme informace, které pak má rozum k dispozici. Kontrola nad pozorností je v naší moci. Pokud se ale s ní naučíme zacházet. Když není pozornost pod naší kontrolou, pokud ji neumíme ovládat, jsme otroky našeho okolí. Když neumíme zaměřit pozornost tam, kam chceme my, pak naši pozornost upoutává cokoli a kdokoli tak, jak se mu zlíbí. To, že něco naši pozornost upoutá, není špatné. Ale my jsme ti, kdo rozhoduje o tom, zda se danému objektu budeme dál věnovat, nebo zaměříme svou pozornost jinam. Vědomé zaměřování pozornosti je klíčem pro převzetí moci nad naším rozumem. Ten funguje čistě mechanicky, třídí přijatá data,

analyzuje je a propojuje s informacemi uloženými v paměti. Ale je to pozornost, která rozhoduje o tom, kam bude nasměrována naše energie.

S pozorností je to stejné jako s tělem. Pokud ho chci dokonale ovládat, musím trénovat. Díky schopnosti kontrolovat pozornost jsme svobodnější, přestaneme být otrokem náhodných střetů se světem. My budeme tím, kdo vždy rozhodne, čemu se budeme věnovat, čím se bude zabývat i náš rozum a kam ve výsledku bude proudit i naše energie.

Na co tedy zaměřit svou pozornost? Na to, co mi v mé životní bublině bude přinášet nejvíce plusů. Díky čemu budu šťastný.

Co je to štěstí, to člověk neumí přesně definovat. Sice jsme schopni vyjmenovat spoustu věcí – peníze, úspěch, zdraví, vztahy, atd., ale to jsou jen prostředky, o kterých si myslíme, že nám pocit štěstí přinesou.

Já bych pojem dokonalého štěstí definovala asi takto: je to stav, kdy mi nic nechybí, tudíž po ničem netoužím, vše je přesně dle mých představ a nic bych neměnila. Celý obsah mé bubliny je v jakési harmonii, nejsou v ní žádné konflikty. Pokud to nemá být jen okamžik štěstí, musí tato harmonie, toto souznění, být trvalé nebo alespoň dlouhodobé.

Když se snažím vybavit si okamžiky dokonalého štěstí v mém životě, jsou to chvíle oproštěné od myšlenek. Jsou to okamžiky, pro které je typická absence hodnocení, přemýšlení o minulosti či plánování budoucnosti. Chybí tam ale i jakékoli popisování přítomného okamžiku. Jsou to zkrátka okamžiky ticha, naplněné klidem, jakousi celistvostí, lehkostí, svobodou a láskou. Člověk jen „je“, jen vnímá.

Můžeme sice následně zkusit pocit absolutního štěstí popsat, k něčemu ho přirovnat, ale nikdy to nevystihne hloubku dané chvíle. Tak se musíme spokojit jen s tím, že ten stav nazveme blažeností.

Touhu po blaženosti mají všichni lidé společnou. Někde uvnitř ji máme v sobě zakódovanou, je naší přirozeností. Přitahuje nás, má tedy pozitivní náboj. Nikdy asi absolutního štěstí nedosáhneme, ale alespoň se k němu můžeme přiblížit. Můžeme využít každou příležitost k posunu do k pozitivním hodnotám, k plusům. Musíme ale na ty přínosné pozitivní věci zaměřit svou pozornost.

Z pohledu rozumu jsou to věci s nejvyššími hodnotami. Rozum se snaží vyhnout ztrátám a jakémukoli nedostatku. To platí nejen u peněz, ale u všeho, o čem si myslíme, že toho nemáme dost (schopnosti, znalosti, obdiv ostatních...). Jakýkoli nedostatek vzbuzuje chtění. Pokud se nám podaří nedostatek odstranit, pokud se pohybujeme směrem k plusovým hodnotám, jsme šťastní. Pokud naopak ztrácíme, posouváme se směrem k negativním, záporným hodnotám. Pak také cítíme negativní emoce, nelíbí se nám to.

Kde se ale přesně střetávají rozum a cit? Proč mezi nimi vznikne konflikt?

Někdy cítíme emoce, které neumíme vysvětlit. Je to proto, že spousta informací je uložena v nevědomé paměti, kam rozum nemá přístup. Chybí mu patřičná data a nemá tušení, z čeho emoce pramení.

Když jsou rozum a cit v konfliktu, tak mozek něco nařizuje, ale srdce neposlouchá, protože má své vlastní důvody ukryté někde v hloubce podvědomí. Každý z nich nás táhne na jinou stranu. Rozum má tendenci cit ignorovat. Jenže emoce nás často upozorňují na to, že něco není v pořádku. Když cítíme bolest, je to nepříjemný pocit, který nás má ale upozornit na problém. Pokud rozum ignoruje, co mu cit říká, nepodívá se na příčinu, tak utrpení bude čím dál větší. Negativní emoce zesílí. Už jsme si ale řekli, že to, kam se pozornost zaměří, je naše zodpovědnost. My jsme tím, kdo by neměl city ignorovat. Nemáme je sice pod kontrolou, ale můžeme díky rozumu hledat řešení, jak negativa transformovat na pozitiva. Jak zvyšovat v naší životní bublině množství prožitků s kladným nábojem.

Existuje jednoduchý návod na to, jak své kladné hodnoty navyšovat. Peníze, vysněná práce, partnerské vztahy, nový dům, auto, dovolená u moře, to jsou sice věci či záležitosti, které se mi líbí, jsou to plusy, nicméně o ně mohu kdykoli přijít. Nejsou zcela pod mou kontrolou. Během života mohu utrpět nejen ztrátu peněz, ale také mohu přijít o někoho blízkého nebo o své zdraví. Navíc se stává, že jakmile získám to, po čem toužím, pocítím sice uspokojení a radost, ale jen na velmi krátkou dobu. Pozitivní emoce vyprchají. Také ne vždy závisí získání toho, co chceme na nás. Je zde ale způsob, který nám umožňuje získat maximum pozitivních emocí kdykoli budeme chtít. Je to naše jednání. Jednání, které není o tom, že chci z něčeho/někoho mít užitek, ale právě naopak. Je to jednání, které vyvolává pozitivní emoce. Příkladem je to, že někomu podám pomocnou ruku, nebo někomu něco daruji. Je to jakákoli moje akce, která má pozitivní náboj, která je poháněná kladnými emocemi. Samotný motiv daného jednání je také plusový – chci udělat někomu radost, chci

potěšit, pomoci, chci ulehčit někomu od trápení, chci být sám pro někoho přínosem. Kromě toho, že získám dobrý pocit, tak navíc většinou ještě vyvolám pozitivní odezvu. Plusy se tak násobí. Je z toho tedy patrné, že morální jednání je v souladu s naší přirozeností.

Jednání, které vyplývá z negativních pocitů, jehož motivy budou záporné, je nemorální. Jsou to jednání, která jsou poháněna emocemi hněvu, závisti, vinou, ztrátou, smutkem, atd. Mezi negativní motivy patří pomsta, zisk, touha ublížit, zničit, ponížit, atd. Tato jednání pak obvykle vyvolají další negativní reakci, takže záporné hodnoty narůstají.

Dalším způsobem, jak můžeme své plusy násobit a ztráty zmenšovat, je to, že do své vlastní bubliny zahrneme co nejvíc lidí. Budeme je brát jako svou součást. Jejich radost bude naší radostí, jejich utrpení budeme cítit jako svou ztrátu. Jak se říká: „Sdílená radost je dvojnásobná, sdílené utrpení je poloviční.“ Propojení bublin je výhodné pro všechny. Funguje zde spolupráce, sdílíme všechny dostupné prostředky, všechny znalosti i zkušenosti. Nemáme tendenci spolu zápasit a urvat tomu druhému něco z jeho bohatství. Jeho zisk je naším ziskem. Navíc získáváme schopnost soucítit. Vžít se do situace a pocitů druhých lidí.

Teď se ale vraťme se k tomu, jak nám to vše pomůže při posuzování morálnosti sebevraždy. Sebevražda je vždy namířená buď PROTI někomu/něčemu nebo ji chce člověk spáchat PRO někoho/něco. Další osa posuzování je tato: je zvolený prostředek míněn jako pomoc nebo jako zbraň? Vždy mohu posoudit, zda je motiv i prostředek negativní nebo pozitivní:

- PROTI – komu tím ublížím, komu něco vezmu a způsobím ztrátu...negativní
- PRO – komu tím prospěji, komu to pomůže, pro koho se obětuji...pozitivní
- jednání jako ZBRAŇ – cílem je destrukce, ublížení, způsobení bolesti? ...negativní
- jednání jako POMOC – cílem je odstranění bolesti, utrpení, zlepšují někomu život...pozitivní

Kdykoli bude v motivu negativní aspekt, vždy to bude pro mne znamenat ztrátu, budu odcházet ze života plný negativních emocí. Boj a destrukce rozněčejí záporné reakce, kterým budou muset čelit ti, které mám rád, které tady zanechám. Kdykoli někomu ublížím, budou lidé, na kterým mi záleží, muset čelit možné pomstě. Kdykoli použiji své jednání, sebevraždu, jako zbraň, přinese to vždy nějakou negativní odezvu.

Pokud tedy chci maximalizovat své zisky plusů, mělo by mít mé jednání celkově pozitivní náboj. Mělo by být přínosem pro maximální počet lidí a mělo by přinášet dobro, pozitiva.

Pokud chci spáchat sebevraždu jako negativní reakci vůči sobě (cítím pocit viny, chci se potrestat), je daný motiv negativní – není to správné, morální.

Pokud chci spáchat sebevraždu, protože už nechci trpět, dělám to z lásky k sobě, pak je to morální. Měl bych ale vnímat i to, že moje bublina je, ať už chci nebo ne, součástí bubliny někoho jiného, kdo mne má rád. Někdo považuje mou bublinu za svou vlastní. Musím tedy vyhodnotit, zda svým jednáním nezpůsobím ztráty někomu jinému. Musím posoudit celek.

Je zřejmé, že egoista si uvědomuje jen svou bublinu, zatímco empatický člověk, který soucítí s ostatními, věnuje pozornost i jiným bublinám. Proto, abych člověk mohl posoudit, zda jeho jednání je morální a správné, musí být co nejvíce citlivý.

To jsou tedy podmínky morálního jednání. Mělo by být vždy zaměřeno na PRO (mělo by zohlednit co největší počet lidí), a vždy by měla být motivace pozitivní (pomoc, nikoli destrukce). Pokud toto můj rozum pochopí, budou s citem ve shodě. Budou směřovat ke společnému cíli a budou mne táhnout stejným směrem.

Jednej tak, abys byl přínosem plusových hodnot pro co největší počet lidí, se kterými je tvá životní bublina propojená. Jednej vždy s láskou a soucitem, protože láska nevytváří u nikoho dluhy, dává bez podmínek a nic nečeká zpět. Není to příkaz. Jestli jsi inteligentní bytost, tak chápeš, že je to pro tvé vlastní dobro.

Jen ignorant si bude sám bránit ve štěstí. Vědomě si sám sobě nikdo neublíží, ani si nezpůsobuje ztráty. Bylo by to proti jeho přirozenosti. Člověk ale musí být pozorný, musí se naučit zaměřovat svou pozornost správným směrem a svou energii investovat do pozitivních akcí. Pokud si to uvědomí, mohou rozum i cit být v rovnováze a život se bude ubírat směrem k lepšímu.

Takto by tedy měl člověk uvažovat i v případě, že ho už život netěší. Když čelí utrpení, které může mít různé podoby. Je dobré si uvědomit, že i bolest a ztráty mohou být transformovány v něco pozitivního. Jsou to příležitosti pomáhat, darovat či projevit lásku a soucit. Pokud je sebevražda poháněna motivem pomoci a pokud měla vyústit v pozitivní přínos pro lidi, kterých se dotýká, pak ji mohu považovat za morální. Co je skutečným cílem

jednání zcela jistě mohu posoudit u sebe. U ostatních lidí netuším, co prožívají, co je motivuje. Moje motivace by ale vždy měla mít kladný náboj.

Člověk má tendenci neustále pokládat ostatním lidem, světu i životu otázku: „Co od tebe mohu očekávat? Co mi nabízíš? Jak mi budeš prospěšný? Co z tebe budu mít?“ Klíčem ke štěstí je ale tuto otázku postavit opačně a ptát se sám sebe: „Co já mohu nabídnout ostatním?“

Celé bychom to mohli uzavřít univerzální radou, která nám umožní žít v souladu s morálkou a získávat od života to nejlepší: jednej vždy s láskou. Láska nabízí, nespoutává, nic neočekává. Neklade si podmínky a vždy u ostatních vyvolá jen pozitivní zpětnou reakci. Navíc co člověk dělá/dává z lásky, to dává rád.

10.3 Lze tedy sebevraždu odsoudit?

Nyní se můžeme podívat na to, zda existuje nějaký univerzální návod, jakým bychom měli postupovat při posuzování morálnosti sebevražedného jednání. Následně pak můžeme rozhodnout, zda sebevraždu lze odsoudit či nikoli.

Musíme se vždy ptát, zda má účel sebevražedného jednání kladný náboj. Zda se jedná o pomoc. Zda je toto jednání vyvoláno kladnou emocí. Musíme zkoumat, zda je tato motivace ve svém základu pozitivní a zda tedy můžeme očekávat posun k lepšímu.

Pokud má jednání přinést „to lepší“, musíme zohlednit vše, co je relevantní, co je s daným jednáním spojené i koho výsledek činu může ovlivnit. Vyhodnotit musíme vždy maximum možných vazeb.

Není to snadné. Někdy prostě nejsme dostatečně vnímaví a něco unikne naší pozornosti. Pro začátek ale stačí mít snahu nejednat na základě negativních emocí. Zde by měl rozum razantně zasáhnout, protože každé jednání, které je zaměřené PROTI někomu, každé jednání, které je myšleno jako zbraň, přinese ztráty.

Pokud je tedy motiv jednání zamýšlen s kladnou emocí, pokud je celkový náboj pozitivní, pak se jedná o morální jednání. Pokud převáží negativní motivace, je nemorální.

Když posuzujeme jednání druhých lidí, musíme vzít v úvahu ještě jeden fakt. Byl ten člověk schopen tato fakta vzít v úvahu? Měl možnost kontroly nad svým rozumem? Nebo je zatím nevyzrálý a jeho myšlenky i city si s ním dělají, co chtějí? Není zatím jen otrokem,

který bezmocně přihlíží a musí nést následky? Co si člověk neuvědomuje, to uniká jeho pozornosti a nemá šanci to nějak ovlivňovat.

Pokud nemá moc, je to jako NE-MOC. Nemocný člověk vždy potřebuje POMOC. A my mu můžeme pomoci pochopit, že jeho jednání je nemorální a že škodí ve finále sám sobě. Musí sám prozívat, vidět nepopiratelný fakt, že negativa vyvolají zase jen další ztráty a záporné reakce. Že boj, odmítání, zlost, chamtivost, bezohlednost a krutost vyústí jen v další utrpení pro něho samého nebo pro někoho blízkého.

Lze tedy sebevraždu odsoudit? Dle mého názoru pouze v případě, že máme nezvratné důkazy o tom, že hlavní motiv jednání byl celkově negativní. Otázkou je, zda jsme schopni shromáždit a vyhodnotit všechny relevantní a klíčové informace. Obávám se, že v naprosté většině případů skutečný motiv posoudit nedokážeme, tudíž bychom se měli i zříct snahy kohokoli soudit.

Navíc nesmíme zapomínat na to, že při každém soudu, který vyneseme, je dobré zeptat se sami sebe, zda soud vynášíme, abychom mohli trestat nebo pomoci. Pokud je naší hlavní motivací trest, sami se pak dopouštíme nemorálního jednání.

11 Závěr

Ve své bakalářské práci *Morálnost sebevraždy aneb život a smrt na miskách vah* jsem se věnovala tématu morálnosti sebevraždy. Hlavním cílem práce bylo zodpovězení otázky, zda lze odsoudit člověka za spáchání sebevraždy.

Bohužel je téma sebevražedného jednání stále tabuizované, přestože lze v současnosti vysledovat nárůst počtu sebevražd. To samozřejmě značně komplikuje jakoukoli prevenci. Jsem přesvědčená o tom, že je potřeba otvírat diskuze na toto téma co nejčastěji a nepředstírat, že tento problém neexistuje. Fakt, že se obecně na sebevraždu pohlíží jako na něco „nenormálního“ a zvráceného, způsobuje, že se lidé, kteří o ukončení svého života uvažují, bojí někomu svěřit, protože se obávají odsouzení. Celkově jsem se snažila předložit čtenářům relevantní informace, které jsou dle mého názoru klíčové nejen pro vynášení soudů o sebevražedném jednání, ale především mohou být vodítkem, které nám umožní sebevražednému jednání předcházet.

V prvních kapitolách jsem představila definice a různé způsoby dělení sebevražd. To mi umožnilo jasně vymezit svou oblast zkoumání na bilanční sebevraždy, které podle mne lze jako jediné podrobit morálnímu testu, jenž byl úkolem této práce. Také bylo zapotřebí vyjasnit, jak budu pojímat morálku jako takovou. Využila jsem v této práci definici od profesora Jana Sokola.

Další kapitoly pak již byly věnované pěti významných filosofů (Camus, Kant, Hume, Schopenhauer, Nietzsche) a jejich názorům na morálnost sebevraždy. Mou snahou bylo zvolit si filosofy, kteří reprezentují různé argumenty pro i proti morálnosti sebevraždy, aby si čtenáři mohli udělat představu nejen o odlišných závěrech, ale aby se také seznámili s tím, jak výrazně se projeví na našem posuzování např. vliv křesťanství či filosofie Východu. Pro přehlednost jsem to nejdůležitější z těchto pěti kapitol shrnula do samostatné kapitoly a uvedla jsem i své možné poznatky a námítky, které poukazují možné problémy s praktickým využitím jednotlivých teorií v praxi.

Poté už se ve své práci věnuji zkoumání toho, zda v momentě, kdy se člověk rozhoduje o sebevraždě, převažuje vliv emocí, nebo zda je rozum tím hlavním soudcem. Svůj názor, že vlastní prožitek člověka nesmíme přehlížet, jsem podpořila i poznatky Davida Humea, které je shrnul ve svém díle *Treatise of Human Nature*. Postupně se mi snad podařilo poodhalit závoj tajemství, který zahaluje věčné spory mezi rozumem a citem. Klíčové bylo zjištění souvislostí mezi morálností jednání a pozitivním prožitkem člověka. Kromě jiného

jsem představila i mé doporučení ohledně toho, jak docílit harmonického souznění mozku a srdce a jak lze postupovat, aby si člověk mohl sám vyhodnotit, zda je jeho jednání morální či nikoli. Upozornila také na problém, který negativně ovlivňuje schopnost správného rozhodování, a tím je neschopnost zaměřit pozornost na důležité věci. Z toho pak vyplývá nedostatek souvisejících informací, který často vede k chybným závěrům.

Pak už jsem se mohla naplno věnovat zodpovězení hlavní otázky mé práce: „Lze odsoudit člověka, který spáchá sebevraždu?“ Moje odpověď zní, že ne. V naprosté většině případů totiž nejsme seznámeni dopodrobna s tím, za jakým účelem se člověk rozhodl pro ukončení svého života, tedy nemůžeme vynášet žádné soudy. Jsme schopni posuzovat svá vlastní jednání a jejich motivy. Důležitým vodítkem při rozhodování je to, jestli je motiv ve své celku smyšlen jako pozitivní. Zmínila jsem i problém neschopnosti člověka ovládat všechny své nástroje pro posuzování z důvodu nedostatečné vyzrálosti. Stejně jako neodsoudíme dítě nebo nemocného člověka a budeme se místo odsouzení snažit jeho chování korigovat. Budeme se mu snažit pomoci, aby byl schopen prozívat a pochopit, že jednání v souladu s morálkou je pro něj prospěšné.

Snad jsem ukázala, že za tímto tabuizovaným tématem se skrývá hlavní otázka existence. Blížkost smrti nám může odhalit nevídané věci a posunout nás v našem „vnitřním“ zkoumání dál. Sebevražda by už neměla být v naší společnosti tématem, o kterém se bojíme bavit. V hloubi srdci doufám, že tahle práce změnila pohled lidem, kteří si mysleli, že mají v dané problematice jasno.

Doufám, že jsem aspoň trochu vyvrátila či otrásla vyjádřením, které kdysi pronesl Steven Hawking, o tom, že „*filosofie je dnes mrtvý obor*“¹¹⁵. Filosofie má co říct i v současném světě, není zbytečná. V mém případě zachránila mou blízkou osobu, u které všechny ostatní metody z jiných věd, které měly zvrátit její pohled na sebevraždu, selhaly. Filosofické zkoumání může uzdravovat. V tomto případě může filosofie opravdu fungovat jako lék. Věřím, že moje práce přispívá k diskuzi o významu filosofie jak v akademickém, tak i v běžném světě.

¹¹⁵ HAWKING, Stephen, a Leonard MLODINOW. *Velkolepý plán*, str. 13.

12 Seznam použitých zdrojů

BARBAGLI, Marzio. *Farewell to the World: A History of Suicide*. Přel. Lucinda Byatt. Cambridge: Polity Press, 2015. ISBN-13: 978-0-7456-6244-2.

CAMUS, Albert. *Člověk revoltující*. Přel. Kateřina Lukešová. Vyd. 1. Praha: Český spisovatel, 1995. 303 s. ISBN 80-202-0584-5.

CAMUS, Albert. *Mýtus o Sisyfovi*. Přel. Dagmar Steinová. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1995. 186 s. ISBN 80-205-0477-X.

GARRIGUE MASARYK, Tomáš. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. 2 vydání. Praha: Orbis, 1926, 284 s.

HAWKING, Stephen, a Leonard MLODINOW. *Velkolepý plán*. Praha: Argo, 2011. ISBN 978-80-257-0433-2.

HUME, David. *A Treatise of Human Nature: Being an Attempt to Introduce the Experimental Method of Reasoning Into Moral Subjects; and Dialogues Concerning Natural Religion*. Ed. by T. H. Green and T. H. Grose. Vol. 2. London: Longmans, Green and Co., 1882.

HUME, David. *The Philosophical Works Of David Hume*. Ed. by T. H. Green and T. H. Grose. Vol. 4. London: Longmans, Green and Co., 1875.

KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2001. 567 s. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 36. ISBN 80-7298-035-1.

KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda, 1996. ISBN 80-205-0507-5.

KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1990. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0152-5.

MONESTIER, Martin. *Dějiny sebevražd: dějiny, techniky a zvláštnosti dobrovolné smrti*. 1. vyd. Praha: Dybbuk, 2003. ISBN 80-903001-8-9.

NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*. Přel. V. Koubová. Praha: Aurora, 2002. ISBN 80-7299-048-9.

NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské: kniha pro svobodné duchy*. Přel. Věra Koubová. Vydání druhé. Praha: OIKOYMENH, 2018, 557 stran; 22 cm. ISBN 978-80-7298-336-0.

NIETZSCHE, Friedrich. *Mimo dobro a zlo: předehra k filosofii budoucnosti*. Přel. Věra Koubová. Praha: OIKOYMENH, 2021, 223 stran ; 22 cm. ISBN 978-80-7298-585-2.

NIETZSCHE, Friedrich. *Soumrak model čili: Jak se filosofuje kladivem*. Přel. Alfons BRESKA. Olomouc: Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85885-33-6.

NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. 2. vyd. Olomouc: Votobia, 1995, 367 s. ISBN 80-85885-79-4.

SANDEL, Michael J. *Spravedlnost: co je správné dělat*. Přel. Tomáš Chudý. První české vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. 303 stran. Politeia. ISBN 978-80-246-3065-6.

SOKOL, Jan. *Etika a život: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2010, 239 s.; 20 cm. ISBN 978-80-7429-063-3.

SCHOPENHAUER, Arthur. *O smrti*. Brno: "Zvláštní vydání...", 1996, 85 s. ISBN 80-85436-41-8.

SCHOPENHAUER, Arthur. *O vůli v přírodě a jiné práce*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1547-1.

SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa. Svazek první*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1997, 432 s. ISBN 80-901916-4-9.

SOKOL, Jan. *Etika a život: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-063-3.

ŠPINKA, Štěpán et al. *Přístupy k etice II*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2014 – 2016. 3 svazky. ISBN 978-80-7007-430-5.